

સુપરેલી રીત મુજબ
વર્નાકુલર ટેકસ્ટ બુક્સ નીવિજન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી

ચોથી ચોપડીના અર્થ

(જેની અંદર અર્થ: કવિતાની સમજૂતી; તમામ
પાઠના મુવાલ તથા સાર; મુખર્ષી ઇલાકાની
મુનબ; અચરસ શબ્દો; જોડાણ; રૂઝ)

અભિજ્ઞાન સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું હેમાનુ-શાહપોર-મુરત.

પ્રિન્ટ કરનાં— C. M. Shah.

પ્રિન્ટ કરવનું હેમાનુ-શાહપોર-મુરત.

બા પુસ્તક સને ૮૬૭ રૂ ૭ માં આજી મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

છાપવાળા:—ગોવિંદજી કાશીભાઈ નાથકે.

છાપવાળું હેમાનુ:—શ્રી “અનાપિલ બુક” શ્રી. પ્રેસ,
બરનપુરીબાગ, આજવાળી એન-મુરત.

સંવત ૧૯૮૨] કિંમત રૂ. ૮-૭-૬ [સને ૧૯૨૬.

૧૨૯૦૧
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૨૦૦૧ની ઓપીરાર્કટ મંજૂર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૦૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગોદા સોપાનાં સ્થ

વિષય ગૃહ : ૧૬૪ : ૧ - ૨૫૧

૧/૬

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ડેપુટી કલેક્ટર
Surre

ચોથી ચોપરીના ગમગી

પાઠ ૧.	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણુ ચલા-	કમે કમે=એક પછી બીજા
શહેનશાહ=મહારાજા.	વજ્રાની કળા	ખાલિ=ખંધારણુ
ધિરાજ	યોજના=ગોઠવણુ	નિર્માણુ=નકી
સંગીન=મજાનુત;	અત્યંત=ધણેજ	સુવરાજ=ગાદીનો વારસ
જોરાવર	તાલીમ=પ્રેણવણી	આદરમતકાર=આવકાર;
પુરાતન=પાત્તુ જુનું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરોણુઆકરી
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=આગરદમ કરી	અચવા=કમળેર
જ્યેષ્ઠ=મેટા	વળાણુ ને	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ=વેલ્સ	આયુ=કાયમ	પર ખેસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત	પદવી=ઓહો	પાવતપ્ત=રાજધાનીનું
મંદકાળ=ખિતાબ	પ્રવીણુ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=ખુલા મનના	નિર્ણય=કરાવ	આગાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
જ્યોર્જના વડીલ જમ્બુ નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
... ૧મ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ?
... ૨મ આજ્ઞાનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
... ૩મ સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?
... ૪મ શાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો
... ૫મ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક
... ૬મ કયે દિવસે થયો ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થયો અને કયાં

યશ ? આપણો ધર્મ શું છે ? સાર-શહેનશાહ પાંચમા જયોજના વખતમાં આપણા જનમાલતું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જયોજના ધણી તપ્ત કરીએ. એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.

સ્વામિભક્તિ=ધણી પર
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા
નાગર=અજમેર. એ
રજપુતસ્તાનમાં છે
આણું=કચેરી
ઘેરો ધાત્વો=કબજો કયું
લડત=તકાલ; પુદ્
બચાવ=રક્ષણ
સંભવ=આશા; બરોસો
શરણે ગયો=તામે થયો
આશ્રય=મદદ
જયપુર=જેપુર
મુકામ=રહેઠાણ
કપડી=દગલ્યાજ

મુલાકાત=મેળાપ
શરણાગત=શરણે આવેલો
બાજુએ મુકયો=વિસારી
દીધો
ખાસ=ધણો
વિશ્વ સુ=મરોસાદાર
ગુપ્ત=છાની
ઝપાઝપી=કાપાકાપી;
કતલ
જીવને જોખમ લાગશે=
મરી જશે
સોગમ=કસમ
કુશળતા=સુખાકારી
સમાચાર=ખબર
ઝખ્ખો=ઝૂલતો દીસો

અંગરખો
પ્રસંગ=વખત
ચિત્તો=સમજ્યો
ખંજર=જમિયો
પ્રાણ લઇશ=મારી
નાખીશ
મ્યાન=કવર
નસતા=નમનતાઇ
મુજરો=સલામ
વિશ્વાસવાની=મરોસો
તોડનાર
ઉદાહરણ=દાખલો
નીમકહલાલ=જેનું ખાવ
તેનું બહું ચાહનાર
જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાંનો રાજા? વિજયસીંગને કોને હરાવ
ત્યાર પછી ક્યાં ગયો? ત્યાં શું થયું? પછી ક્યાં ગયો અને શા મ
ઇસરીસીંગ ક્યાંનો રાજા? વિજયસીંગના આપને કોણે મરાવ્યો ?
રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કર
એ વાત જવાનસીંગના બાણવામાં ક્યાંથી આવી ? વિજયસીંગ

ચકડાનો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કેનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી સકાય નહિ ? સાર—જેનું જૂથ આધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી
નીકળેલા કુળમાં પેદા
થએલા
પ્રખ્યાત=નામીયા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
દિવાળ=ધારો; રીત
બાવ=હેત; પ્યાર
એક=ગાદી
ધારતી=ગ્રીક; શક
પક્ષપાત=તરફદારી
ચક્રકો=નુકસાન; હરકત
એક=દીલગીરી

યુક્તિ=તદ્ભીર; કળા
પાયમાસ=હેક નાશ
થએલો હોય તેનું
ઉદાર=સખી
હલવ=અંતઃકરણ; મન
પાણી પાણી=નરમ
ઝગઝગીઆં=આંખમાં
પાણીનું બરાહ આવવું તે
ગોઠવણુ=તળપીગ
બલે=સુખે; નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણુ=પાધા; નિયમ
ક્ષણુ=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામાં

જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
વહે તે; વહેણ
ધુંટડો=મોંમો સાથ
એટલું
શૂરવીર=મહાદુર
નીમણુક=ગોઠવણુ
કામગીરી=નોકરી
વીત્યા=મયા
દેહ=શરીર
ઝગદળે=પ્રકાશે
ઉદારપણું=મોટું મન
ટેક=મોલેણું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ હંચું ગણાય છે ? માઆપનું કયા
છોકરાઓપર હેત વધારે હોય છે ? રીજસીંગને બીમસીંગ માટે શું વહેમ
હતો ? બીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસીંગે પાણીનું
પ્યાણું શા માટે ફેંકી દીધું ? જે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?
સાર—માઆપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ રાખવા
માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.

હિપવાસ=અપવાસ;

બૂખ્યા રહેતું તે

કાપ=ચુરસો; રીસ

ખેલે માથે મુકીશ=શરણે

રહીશ

આશિષ=આશીર્વાદ

વિન્નેગ=વ્યુદ્ પડવું તે

માનવું=કપ્પુલ કરવું

સાન્નેતાન્ને=સુખરૂપ

રક્ષા=અચાવ; રક્ષણ

મુઝાવું=મનમાં બળવું

વસમાં=બધ્યા કઠણ

આરો=અંત

વેડવેા=ખમવેા

વિકરાળ=બિહામણું

રાક્ષસો=દૈત્યો

આગ્રહ=હડ

અવસ્થા=હાલત

વિનંતી=અરજ

ચલણુ=સત્તા

ઝૂરી ઝૂરીને=મનમાં બળી

બળીને

નમન કર્યું=મે હાથ

જોડાયા; પગે લાગ્યા.

સોંપણુ=સપુરત

કંઠમૂળ=કંઠને મુળીઆં

દૈયું બરાઈ આગ્યું=રડવું

આગ્યું

નિશ્ચય=હરાત

વહાણે વાગે=સવાર થતે

ક્યું=નકકી થયું

વનવેશ=વનમાં પહેર-

વાનો પોશાક

ધારણ કરે=પહેર

મૂર્છાખાઈ=મેભાન થઈ

તિરસ્કાર=પિક્કાર

અધર્મ=અનીતિ

ઋષિ=તપસ્વી

વિદાય કીધા=વળાવ્યા

મેથુદ્=મેભાન

પ્રાણુ ત્યાગ કીધો=મરી

ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાસ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કેકયીનો કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હૈત હોવું જોઈએ ? દશરથ રામની આગ્રા સેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ એટલે શું ? સ્વાર—(૧) વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પ્રાણથી પસ્તાવું પડે છે. (૨) માથાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

દુકાળીઆ=ભૂખથી

પિડાતાં માણસ

દુખળા=કમળેર

પેટપુર=જોઈએ તેટલું

સુકાઈ=સેવાઈ

ઝેંજન=વરાળથી	નિરંતર=દમેશાં	ચરખી=ચામડીની અંદર
ચાલતો સચો	નાડી=નાડ	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
કુદરતી=કંઈકે મૂકેલી	ઉછળે છે=પાંકે છે	દુરસ્ત=સાફ
કાયમ=ચાલુ	અંગ=ભાગ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
ગરમી માપવાનું ચંત્ર=	સમાર=દુરસ્ત	ઐષ્ટ=ઉત્તમ
થર્મીમીટર	તર=મલાઈ	વાની=વસ્તુ
ચરી=જે ઢાંડી પર પૈડું	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ
ફરે છે તે; આંત્ર; આંસ	ગળી ચીઝ	

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણુને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાના ચંત્રનું નામ શું? ઝેંજન ચલાવવાને માટે સોની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે સોની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ આપાથી ઉત્પન્ન થાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુસકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પશુ વધારે ફાવડાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પશુ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	બકવાટ=સવારો	અમરીઆ=મીઠું પકવનાર
ચાકીપાકી=કમજોર થઈ	ટોપ=કપડો	અમર=મીઠું પકવવાની
નિસાસા=નિખાસ	મસાલો=તેજનો	જગ્યા

પીલતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપાસીઆ છુટા પાડતાં	નિર્માણ કરેલું=કરાવેલું	મટાડે છે
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં	ગરજ=મતલબ	સમાધાન=ગુચ્ચવણ કે
વજ્રકર=વજ્રવાનું કામ	ગરજ સારે છે=ખોટ	ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ---કેસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું? **સાર**---(૧) દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે છુરાશ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂલીને=વીસરીને	વાંકુ બોલી=મનકાર
મુખે=મોઢે	વણતોલ=વણીજ	કરી; ના કહી
વેર્ષા=નાખ્યાં	અન્યાય=ગેરમત્સાદ	બાળે=બુઝે
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	દરિયાદ=ન્યાય મેળવવદ
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ.
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સદગુણુ=સારાં લક્ષણુ
વીણીશુ=એક એક લઘુશુ	આગર=મનજાત	ચિંતા=રીકર,
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર	અટપટી=ગમરામણુ
ચુરસે ચપ્પ=રીસ કરી	ધીરેલા=આપેલા	અટપટી=ગુચ્ચવણુ બરેલી
વિપત=આપદા; દુઃખ	નવ આલે=આપે નહિ	મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

સમજૂતી---નસીબે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલાબના ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી કયારે વીણીશુ? બાપ હમણાં આજ ને આજ વીણી લેા. (મતલબ કે ફૂલ યોગ્ય વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં?) (૧) પણ જો તે કહી ચુરસે થઇને બોલશે તો

તને ઘણી આપણ પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર ચર્મ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર બૂલી જઈને આપણું ખરાબ કયું હોય અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ જેરખન્સાફ ચતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું હોય તો ક્યારે લડવું ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી ઢાળ રાખી હોય, ને માણસ પૈસા વગર દુઃખી ચતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેરા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં કામો કરવાં છે, પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળે તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? બાઈ, હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઈ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુંગવળ બરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સાર-સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.

અવલોકન=આરીક તપાસ
ખોડું=લંગડું
લાધ્યું=પીઠપર મકયું
ધારી ધારીને=તાકી
તાકીને

પારખ્યું=ગોળખ્યું

કેણી મેર=કંઈ તરફ
જવાહીર=કીમતી રત્નો
(હીરા, માણેક, લીલમ,
પોખરાજ, મોતી વગેરે)
ફહીર=સાંધ; મુસલમાન

સાધુ

ઝાડો=ઝડતી; તપાસ
તપાસ=શોધ
સાક્ષી=સાહેદ
જાદુગર=જાંત્ર મંત્ર કે
અજાનબેખી બરેલા

ખેલ કરનાર; ઇલામી
સખ=શિક્ષા
નવાઇ=અચરતી; અથાએ
ગદુ=ઇલામ
ગમ=માણુ
કાણુ=એક આંખ ઝૂટેલી

હોય એવું
આણુ=ચોટું
લંગડું=ખોટું
અનુમાન=વિચાર કરીને
અટકળ કરવી તે
અમણુતી=મણુમણુ

અવાજ કરતી
વેરાય=કમ્પ છુટા પડે
ટોળાય=છલકાય
શ્યામાશી=ધન્યવાદ
ફેર=નફાવત
ટેવ=મદાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર યુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાત્રીએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો? સારું—ફરેક માણુસે ફરેક વસ્તુ ખરોખર જાણી તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.

બલામણુપત્ર=સિદ્ધારસને
કાગળ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર
ખોળ=શોધ
વર્તમાન પત્ર=ચાલના
વખતના સમાચારનું
છાપું; ન્યુસપેપર
મહેર ખખર=છપાવીને
ખખર આપવી તે
પસંદગી=પાસ
મહેરખાન=કૃપા; દયા

બલામણુ=સિદ્ધારસ;
લાગવગ
લાયકી=લાયકાત
લૂકી=સાફ કરી
ગજમ=મટું મિછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ
સ્વચ્છતા=ચોક્ખાઇ
દીસી=દેખાઇ; જણાઇ
વિચારવંત=સમજી
સ્થિતિ=દાબત; દશા
વિનય=નમ્રતા
સકપતા=સલુકાઇ

રીતમાત=ચાલચલગત
ઓળંગી=વટારી
ચોકસ=સાવધ; સંખાળ
લઇ વર્તનાર
કાળજવાળો=ખંતીસે
ધક્કા=હડસેસો
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
સાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણુ=ટેવ; આદત
મરોડદાર=સારા વલણુ
વાળા

રેતદાની=રેતી બરવાનો
ખડીએ

સાવધ=હોસિયાર
ખુદબુ=દેખીતું

તોલ=પરીક્ષા; તુલના
સદગુણુ=સારા ગુણુ

સવાજી—શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજ આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા સખવા જોઇએ ? લખાણ કેવું જોઇએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયા, તેમાં કયા કયા ગુણુ હતા ? તેની પાસે બલામણુપત્ર હતો કે નહિ ? સારું—દરેક માણુસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલામણુપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સકટ=દુઃખ; વિટંગણુ
ધરેણુગાંઠા=ધરેણુ વગેરે
વેચી સાડી=વેચી કે
બદલો કરી
સાધન=સાક્ષિય
સમયે=વખતે
ઉધમે=ધંધે

પર્વત=સુધી
બાપણુ=મોલવું
ગુમાસ્તો=મહેનો
અદેખાઇ=હેર; કીનો
નિરુદ્ધ=સામું; ઉત્તટું
કસેડી=તોલ; પરીક્ષા
સોદો=માલ; સામાન
બાવતાલ=કિંમતની
પડપુછ

કાટવી તે
કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું
સોનાનું ધરેણું
વીસરી=બૂલી
હળદર=મરિયાઇ
ફિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરું
મિલકત=માલમના
વારસ=હકદાર

નિંદગીપર્ચન=મરતાંસુધી રવાદારગી=ધુપી હલાલી

સવાજી—જમમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની આડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઇ ? શેઠે જમમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જમમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જમમોહનમાં કયો ગુણુ હતો ? જમમોહનને તેના ગુણુનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર
 દરવેશ=ફરનો ફકીર; એક
 જગ્યાએ રિયર નહિ
 રહેનાર ફકીર
 ત્યાગ કરીને=તજીને
 ત્યાગુ=તંગાશ; ખોટ
 ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
 એકાંતવાસ=એકાંતમાં
 રહેવું તે
 સારવાર=ખરદઃસ
 આખરઅવસ્થા=મરવાનો
 વખત

દિલાસો=ધીરજ
 નામીઓ=પ્રખ્યાત
 ખદમાસ=હરામખોર
 સંખ્યાખંધ=બાણજ
 લૂટફાટ=માર મારી લૂટી
 લેવું તે
 પવિત્ર=શુદ્ધ
 દુરાચરણુ=ખરાખ
 ચાલચલગત
 ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મપ્રમાણું
 ચાલવું તે
 અમર=અચળ; કાયમ

રસ્તો=કપાય; ઇલાજ
 અશકય=અશકે નહિ
 એવું
 મુરકેલ=કઠણુ; અધર
 ટોચ=શિખર
 ખોળે=માર; વળત
 કલ્યાણુ=મલુ
 લૂટ=પુણી રીતે માર
 મારીને લઇ લેવું તે
 ફરમાન=હુકમ
 માથે ચઢાવી=કપુલ કરી
 વર્તણુંક=ચાલચલગત

સૂચના—દરવેશની નામના શાથી થઇ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો,
 યુક્તામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી?
 દરવેશે તથા પયરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હોતો
 કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો? **સાર**—આપણે બીજના
 દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=ગુણ
 અઝાની=સમજણ
 વચરના
 ધારે=માને
 ભૂત=મરી ગયા પછી
 કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ

ચાલ તે
 જોડકપટથી=જૂતના
 સપાટામાં આવવ થી
 અરસામાં=દરમિઆનમાં
 જીવ બમી આંગ્યો=
 ચક્રો આવી
 ચપટી ચપટી=જરાજરા

કડક=સખત
 કરડી=સખત; આકરી
 અંગારા=સળગતા કોયલા
 ઉંધો=અવળો
 ચોંગી=વળગી
 મંદવાડ=રોગ
 પ્રયોગ=અમુક સાધન

વડે કંઈ કરી જતાવું	ફાટી જાય=ફૂધ ને	શુકિતથી=તદબીરથી;
ને; અખતરો	ચોખ્ખા શુદ્ધ પડી જાય	યુકિતથી
ચીસ=તાણીને ખૂમ પાડવી	ઉતરી = ૧૧૫=મેસ્વાદ લાગે	બિનાશવાળી=બેજવાળી;
સોડે=પીમળે	[તે કસર=ખામી; મળ્યા	શરદીવાળી

સવાસ—વહેમી લોકોમાં કંઈ કંઈ જાતના વહેમ ચાલે છે? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો? નજર બાંધે છે ત્યારે ચાણી સાથે વાડકો કયા કારણથી ચોટી જાય છે? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે નહિ? રોગ શાથી સારો થાય છે? પાપક બગડવાનું, હૃદયક ફાટી જવાનું; અચાણું બગડી જવાનું કારણ શું?

પાઠ ૧૩.

નજરેપડે છે=દેખાય છે	બોપાળું=પોકળ; શુદ્ધાળું	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
એકાએક=એકાએક;	ડાકણ=ખરાબ નજરની	મંછા=મંછા
એકદમ	ભી, ભૂત ચએલી ભી;	મંછાભૂત=મ નની મંછા
મઠ=ચોટ	ચુડેલ	એજ ભૂત
જીવ=જીવાત;	ચાળા=નિશાની	શંકા ડાકણ=વહેમ
સજા=જીવાત; જીવડાં	મસાણું=મુઠકાં દાટવા	એજ ડાકણ
અદાવત=દુરમનાઈ; વેર	બાળવાની જગા	કહેવત=કહેતી
ભુવો=ભૂત કાઠનાર	કુંકું=ડાળાં પાંદડાં વગ-	વશીકરણ=વશ કરવાની
ઉતાર=ભૂત, પ્રેત વગેરે	રના ઉભેલા ઝાડનું થડ	વિદ્યા
કાઢવા સારે માથે ઉતારેણું	ધડકે છે=ધમકે છે	શુકન=ધાયુ થવાના
જે ધાન્ય વગેરે ચકલે	શોરબકાર=ખુમટ	ચિન્ત
મુકવામાં આવે છે તે	વીગત=વાત	અપશુકન=નડારા શુકન
		તપાસ=રોષ

સવાસ—ઝાડને મઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ મૂળમાંથી

એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે? જુતા લોકો મુક ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે? ગૈરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે? મસાણુ કાંઠે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે? સહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણુ સમજાવો. વશીકરણુ એ શું છે? શુકન એ શું છે? સ્નાર-કોઇપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમૂં રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે. સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળાઈ ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું બસવા લામ્બું, તેથી (ત્યાં ધણું માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ધણોજ અવાજ થયો, તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લેકિ લાંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાઇઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડા; અંત
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે મુકશે
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ
ચિરાઇ=ફાટી
ભયંકર=મિહામણુ
ખનાવ=પ્રસંગ
અતિવૃષ્ટિ=ધણો વરસાદ
કરાં=મેર જેવાં પાણીના
બધાયલાં ટીપાં

દિમ=ધણી ઠાઠ
ધરતીકંપ=જમીનનું
હાલવું તે
જવાળામુખી=જળતો
પહાડ
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદ મંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=દમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્યુત=નવાઈ જેવું.
અતકારી=નવાઈ જેવું
દિગ=મુક; તાજુખ

દિગ થઈ જઇએ છીએ=
અફઝ કહ્યું કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ધોડા=મોટી છોળો; મોજ
મોજાં ઉતરી જાય-ઓઠ
થાય
છાયા=પડછાયો; ઓળો
સ્વપ્નવશ=સ્વપ્નાં આવે
એવી સ્થિતિમાં પડેલા
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાં=શરીરમાંથી
ભયભીત=ખીકથીખીધેલા

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળા શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

ખાંડ ૧૫.

સત્તા=બળ; શક્તિ
વિસાતમાં=ગણુનરીમાં
અમલ=દુકમ
ઇન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન
અને કર્મ થાય છે તે
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે
આંખ, કાન, નાક, જીભ,
આમડી; કર્મેન્દ્રિય પાંચ
છે મોં, હાથ, પગ,
ઉપરથ, ગુદા.)

અર્હાંડ=વિશ્વ; બધી
દુનિયા જોમાં છે
તે જોળ
સમર્થ=જોરાવર
કાર્યો=કામ
વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વ શક્તિમાન=અધુ
કરી શકવાવાળો
સર્વવ્યાપી=બધે દેકાણે
ફેલાએલો
સર્વર્થ=અધું જાણુનાર

આપોઆપ=પોતાની મેળે
અમુક=હરેક; ચોક્સ
આધારે=આશરે
હેતુ=મતજીબ
નિયમસર=મુકરર વખતે
ન્યાયી=ઇન્સારી
શ્યાળુ=હવાવાળો
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવું=અમવું; વેહવું
પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી
ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અતુલવ આપણે સાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે કઇ કઇ ? આ જગતની રચના કોણે ધડી છે ? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર સાચી સમજવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વર્થ સાચી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી. શ્યાળુ, હવાળુ છે એ તમે સાચી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી

ફળ શું ? સાર-પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ,
ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=હિમાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભંગ
થયેથી જીવને જે
અકળામણુ થાય છે તે
વિભાસે=વિચારે
કેરો=ને
રાજાએ=રાજા
રાજાન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સજ્જિા=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા
દેડે=દેડ્યામાં
નમાય=સેવાય નહિ
ધરો=રાખો
પ્રજા=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહ=વરસાદ
માગ્યા મેહ=જોઈતો
વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં

વેશ=દેખાવ
લીલા=આખાદ
લીલારાજ=આખાદ રાજ
ભોગવો=ચલાવો
શ્લેષ=ને
વચન=મોક્ષ
સધીર=ધીરજવાળાં
નયણે=આંખોએ
નયણે વહે અતિ નિર=
આંખમાંથી ઘણું
આંસુ પડે
વહે=ખોલે
રહે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=મળે
મૂઠમતિ=મુખાંધ
પરવરી=ચાલી; નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=આંધળી અક્ષ
દુભવો=નારાજ કીધો

સાધ=સાધુ; સજ્જન
પરદર્યા=તજમા
ગૂઢ=ખીચોખીચ; ઘાતુ
વિકરાળ=ભયંકર; ખીક
લાગે એવા
કિરણુ=સીધી લીટીમાં
પડતો પ્રકાશ
સંચયુ=ગયું
નીરખું=જોઈ
અજસુત=નારદ; જ્ઞાનાત્મા
પુત્ર
બુધત બણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
નયર=શહેર
અવાસ=રહેઠાણુ
નિશ્ચિન=રાત દહાડો
ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
નીરખે=જુએ
તન=સરીર
સફળ હવો=સાધક થવો
તારણુદાર=નારનાર

પાઠ ૧૬. ઉત્તાનપાદ રાજા ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખના જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાજા ! તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે ! રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં શ્વાસ પશુ માતો નથી !

તમારો દેખાવ આરથાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો. તમારા દેશમાં, જોયો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ! (૧) તે આખા રાજા ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દુઃખાળું તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ સુખી થઈ તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં એાછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું, એને મેં યુનો કાપ્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે ખીચોખીચ મિદામણું જંગલ હશે ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ધણે નાળુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીને પ્રકાશ કેમ વેદશે ? (સુરજનો તાપ થી રીતે વેદશે !) માફ બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે મળું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જોયો એક વાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મે તેથી તારી જિંદગીને વન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મે તે માતાને પશુ હત્ય છે, રાજા તને વન્ય છે, કે તારે

ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) ત્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે. જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પથ મૂકીને ધ્રુવજી આત્રે છે. ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે, તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, હે રાજા તારું જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.

આગમોટ=રાગળથી
ચાલતું મોટું વહાણ
વિલાપત=દીગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકંદરે=ફુલે
બરદરીએ=દરીઆની અધરચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામાં=ચલાવવામાં
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમાં હંકાર

રહેલો પત્થર
માખડું=મોટું કાણું
કપ્તાન=આગમોટનો
વડો અમલદાર
વીર=મહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડખડાટ=જીભાટ;
શોરખકોર
પડખમ=એક વાજાન
તુતક=આગમોટનો
આગલો ઉપલો ભાગ
હઠ મનથી=પાકા
વિચારથી
ખડખડાટ=ખડવાટ

સાદસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સહ ચલાવવાનો
ચાંમલો
જળચર=પાણીમાં
રહેનાર
પ્રસંગે=વખતે
ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અચળ
ચાદગીરી=નામના
ફરમાન=દુકમ
કીર્તિસ્તંભ=ચાદગીરી
રહેવાને માટે હોય
કરેલો ચણતરનો
ચાંમલો

સવાલ-નજીક આવી પહોંચ્યાંએટલામાં શું થયું? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કયું? કેટલાં બચ્યાં? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઈનું નામ કાચી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા

પાઠ ૧૯.

પ્રમાણિક=વાળખી

રીતે

વધાર=ખેડતે અદલે કંમ

પણ રમ લેવી કે

ચાલનાર

આપવી તે

ખની ખા=ચણિયા

કંડાળો=તિરકાર; ગાસ

કંડતર=હિસાખના ચોપડા

ચલ ખે=ચાલ

નામું ઠામું=લેવડેવડનો

ખિલ=દુઃખી; દીક્ષગીર

બત્તા=દેખાડ

હિસાખ

લદખુલ્લ=સારી ખુલ્લ

કીવર=કયાં; કયે રોકાણે

આડું અવળું=વલુડું; ખેડું

તરકાળો=તરતબ

આનાકાની=હાના

ખાટ કેણું શું કરાવ્યું ? સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ અરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.

ફરતો=ચોખરેદમ	અન્યથા તરફની=નવાલ	એકાક=નક્ષી; જરૂર
કાટ=હોળી બાંધેલી હિંગી	જોવો ✓	આછછ=કાલાવાલા
જાડી મજબુત દિવાલ	અતે=સાંજે	ખાળી=નાળાવાળા ભોડી
કાષિલ=કોશિયાર	ચણતર=ચણવાનું કામ	ઈલખી=જાડુખર; અંત
મિરનરી=મુખ્ય કડીઓ	બેદ=છુપી વાન	જાણનાર
કે સલાહ	હીંમત=શુકિત; તદબીર;	નિર્ભય=અમ વગરનું
ચુલતાન=ચુસલમાન	અતુરાહ બરેસો પિલ	રથાનક=ડેકાણું; જગા
રોળ; પાદશાહ	એકેક=મુખામે	કમુજાત=વચન
	કિલમ=જાડુ	

સવાલ—અદમદશાહ કેણું હતો ? તેણે કયું શહીદ વસાવ્યું ? કાટ બાંધતો હતો તે પાછો હિંગી શા કરણથી જતો હતો ? હિંગી જવાનું કારણ ચુલતાનના જાણવામાં આવ્યું. પ્યારે તેણે શું કયું ? માણિકનાથ કેણું દે અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ કયાં છે ?

ફેરવી નોળ=વાત ફેરવ
છાતકુ=જેને

દો=બે
પાગળ=મૂંઝા

કરતો હરનો=કરબારી
સાખ=આખર; વટ

સવાસી—છગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીચો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમરાનાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાખ સાચી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઈવું શું ફળ મળ્યું ? **સાર**—(૧) દુગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. (૨) મસ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.
ખરું કામ=વાજખી કામ
છાતી ચલાવનાર=દિંમત-
કરનાર
કાને=સાંભળવામાં
આર=અમરડાની નીચે
લોહાની પાતળી સળી
હોય છે તે

નકશો=ગામ કે દેશનો
ચીતરેલો નમુનો
મસ્કરી=મજાક
નિહા=કોઈનું બુઝું બો-
લવું તે
મોડું ઉતરી ગયેલું=
ઝંખવાએલો
કસર=ચુનો; ચૂક

વંકાવું=મેળ ન રાખવો
શરમ=માન; સહે
હાંસી=મજાક; મસ્કરી
છાપ=અસર
ચાહે=છાછે
ચાલ=રીતમાન; વતણક
કજીઓ=ટંટી;
દુરુંધુ=અનીતિ

સવાસી—જ્યાનંદને જીવજીરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના ઊંકશ સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જ્યાનંદના વખાણુ મહેતાજીએ શામાટે કર્યા ? **સાર**—(૧) વાજખી રીતે ચાલવું (૨) ખરી વાતમાં કોઈની પજી શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.
વિક્રમાજીત=અતાય

નહિ એવો વિક્રમ
અજીત=અતાયનહિએવો

મેવાડ=કોટપુર; (૨૦૫-
સ્થાનમાં છે)

જાંદ=નહારી ટેવ	નિર્દોષ=ખીન શુનેચાર;	હનન=વાળાં; રાત
બવરયા=ગોઠવણ	અપરાધ વિનાનો	આશરો=મદદ; સદાયતા
પટાવનો=રાખવા મુખ્ય	દવાજનક=દયા ઉપજાવે	બાળી=તપાસ; પતો
સરદારો	એવા	રક્ષણુ=સંભાળ
હાર મારવું=જીવ લેવો	પીમણું=પોચું થયું;	જીવનુ=જિંદગી
ધાવ=વવરાવનાર ખાત	દયા આવી	સાથ ક=સફળ
દાવો=હક	ધાતકી=કૂર; નિદેશ	સર્વસ્વ=સધળી માલમતી
રજીવાસ=રાણીએને રહે-	વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	સપુત=સોંપણુ
વાની જગા; જનાનખાતું	કંપાત=ધણું રડવું	ચર્ચાવ=ફેલાવ; પ્રસાર
મોજાવ=કરવા	કકળતું તે; રડારાળ	પરિણામ=ફળ; છેવટ
બાળદત્તા=બાળકને મારી	રાજભક્ત=વફાદાર	દહવાળી=આખર કરી
નાખણું તે	કંઠણુ દેણું=દયાવગરનું	પન્નું=પાનું; એક જાતનું
		રત્ન

સવાસી—વિક્રમાજીતને શા માટે માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કેનેા છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વતવીરે શા માટે ધાણું? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો? પત્રાએ ઉદેસીંગને કેને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.	સૈકા=સો વરસનો કાળ	નિશ્ચે=નકી; નિરધાર
છલાકો=પણા જિલ્લા,	સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	બચવાના=ઉત્તરવાના
એજન્સિ અને સંસ્થાન	ગદ્ગત=એપરવા	કરાદો=મનસુખો; વિચાર
મળીને થયેલો મર્ન-	ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો	નીમ્બો=નીમણું છાંયો
રના તાબાનો બાગ	પત્થર	સુકિત=તદખીર; કળા
		હિન્મન

સંખ્યા=ગણતરી	હાતી બરાબ આવી=	આમદ=દડ; કાલાવાલા
માન્ય રાખી=કયુલ કરી	રડવું આવ્યું	હક=દગ; ચકિત
મોતને શરણે ગયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયો=ધકકો
ગયા	કયુલ કર્યું=માન્યું	મારી ફેંકી દીધી
આજીજી=કાલાવાલા	સંસાર માંડયો નથી=	ખંજુ=માઇ
રાહ=ચાટ; વાર	ઘેરી પરપો નથી	ધર્મ=ફરજ
શિર=માથું	કોડ=હોંસ, ઉમંગ	ખંજુધર્મ=માઇ તરીકેની
એકલહોનલ=એકલો	નિયમ=ઠરાવ	ફરજ
ચિંતા=ચીકર; પારતી	ખાત્રી=વળગી	સહીસલામત=સુખરૂપ
		યોજના=ગોઠવણ

સવાલ--ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કેનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણુ સાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કેનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડયો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના બાઇને પડવાની રમ શા માટે આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ? સ્માર--માઇએએ એક બીજા પર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.	અદેખો=ખીજનું સાઈ	દિનપરદિન=દરરોજ
ચિત્રશાળા=ચિત્ર શીખ- વાની નિશાળ	જોઇ બળે એવો	હરિદાહ=મરોખરી
ચિત્ર=છાત્રી	સમાન=મરોખર	નકલ=કિતારો; કોપી
ઉપરના=ઉપલા	કીર્તિ=આગર; માન	બળિએલ=ખીજનું સાઈ
ચિત્રકળા=ચિત્રશામ	કલંક=એખ; બદ્દો; ડાખ	જોઇ મનમાં બળે એવો
એક=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	અનેક=એકથી વધારે;	વખોડવું=ખોડ કાઢવી
તોલે=મરોખરીમાં	ધણા	વહાઈ=મોટાઈ; માન
	ગપો=જુદી વાતો	જન્માટખી=આવણુ વહ

આઠેમ; ગોકળ આઠમ	બાળા=છોકરી	ચિત્રકાર=ચિતારો
મૃગ્યનો જન્મ દિલસ	સાંખી=ખમી; સહન કરી	બેદરકારી=મે પરવા
અદેખાઈ=ઘર્ષા; વેર	શોભા=પુણસુરતી	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ
પંચ=કોઈ પશુ વાતનો	શાત ચયુ=નિરાંત વળી	ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજન
નિવેડા કરવાને પાચ	દશા=લાલકવાલ; વસે	માટે
અથવા તમારે શખ્સની	રૂબરૂ=દુશ્મન	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
મંડળી; લવાઈ	પીછી=ચીનરવાની કથમ	નિરાશ=નાહિમેદ
કળા=કુબર, કસબ	ધુપી=છાની; યુમ	વાર્ધભોદે=ફિક્કે અહેરે;
કળ્યો=ક-પના કીધી,	પીછી ધુપી ન રહે=	જંખવાણે પડીને
ધાર્યો	કામ જણાઈ આવે	અદેખાઈનું મોં બાળા=
ટાપુ=મેટ	ઠરાવ=નિશ્ચય	અદેખાઈ ન કરે

સત્તાસ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની જરૂરી કરવા પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આગરને કલંક લગાડવા માટે કોણે શું યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખખર ચોટલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે તેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારું હતું ? ઇનામ કેને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપિયા કેને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ? સાર—જે પોતાનું બહુ આહતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિશ્ચંદ્ર કરવી પશુ અદેખાઈ કરવી નહિ

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારું વચન;
સારી વાણી

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ
સદેવ=હંમેશાં; નિત્ય
વાધે=વધિ; થાય

કુવાક્ય=નકાર વચન;
નકારી વાણી
લાધે=મળે; થાય

વિવેક=સલુકાઈ; ડહા-
 પશુ; સારા નરસાનો
 વિચાર
 આણી=લાવી
 ચાર=મિત્ર; બાઈ
 ઉચાર=ખોલ
 વિશ્વ=દુનિયા; જમત
 વખાણે=તારીફ કરે;
 સ્તુતિ કરે; માન આપ
 કીર્તિ=આખર
 જનો=માણસો
 પડે=હથકે દરજ્જે ઉતરે;
 અરિખાઈમાં આવે
 પડતી
 ચડે=મોટા દરજ્જે આવે;
 સુખી થાય; ચડતી થાય
 વડે=થી; થકી
 પ્રભ=લોક; રૈયત
 પાળે=પોષે

ઘૂડ=ધુવડ
 ઉચારનું=ખોલનું
 બલી=સારી
 બલાઈ=બલમનસાઈ
 ખુરાઈ=નકારાપણું; વેર;
 દુસ્મનાવડ
 અમુલ્ય=કીમતી; જેની
 કિંમત ન થઈ શકે તે
 મૂલ=કિંમત
 લમાર=પોડી
 પળી=ચાંગળું
 રે=અરે
 માનવી=માણસ
 વેણુ=શબ્દ; ખોલ
 વેણુમૂકયુ=શબ્દ ખોલ્યો
 ગળાય=ગળી જવાય
 યુકયુ=ચૂકેલું
 વિમાસશો=પસ્તાશો;
 દીલગીર થશે

હાણી=નુકસાન; ખરાબી;
 પાયમાલી; હાનિ
 હરા=જંદુકમાં ખરવાની
 ગોળી
 છેક=થા; જખમ
 સજે=માલમ પડે
 રહે=મટે; સારો થાય;
 નતી ચામડી આવે
 કોડી=મોટી ખરણી
 મટે=સારી થાય
 તોપ તણો=નોપનો
 બડકો=અવાજ
 હવા વિધે=હવામાં
 હડકો=સપાટાખંધ
 તાણી=ખેંચી
 વહો=મોલો
 વણસે=મગડે
 ખાર તોલ=માન; આખરે;
 વકરે

પાઠ ૨૪ વિચારીને ખોલવા વિષે

સાહે વાક્ય ખોલવાથી હમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નકાર વાક્ય ખોલવાથી
 હમેશાં ઠગ્ગો થાય છે; માટે હે બાઈ મનમાં જરા સલુકાઈ લાવીને
 જે ખોલ ખોલો તે વિચારીને ખોલો. (૧) સાહે વાક્ય ખોલવાથી

આખી દુનિયા તારીફ કરે. પણ નહાર વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ. પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે બાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઆ રેવત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિતે સૂઈ શકતું નથી; એજ બોલતું કારણ જાણુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સાફ બોલીને) બાઈ બલામન સાઈ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકો નહારું બોલે છે. પક્ષી તે ગરીબ હોય કે રાજનો છેડરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહારું બોલે છે. માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કેટલું આંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે યુકેલું યુકે ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પરતારો અને તુકસાન થશે. માટે (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ઘા કદી ફરતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી) જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ. માટે (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજે હવામાં સપાટાળ'ધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો ! મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ ખમડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેમ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫.	કસુબો=અરીથુનું પાણી	અકાલ=કવખતે
પરિણામ=છેવટ; ફળ.	રિવાજ=ધારો	સેવન=કામમાં લેવું તે
કેશી=યેન ચઢે એવો;	ગાંતિ=જાત	સંભાળ=ચરદાસ
માદક.	પ્રસંગોએ=વખતે	છૂટથી=મરણ મુજબ
અસર=લાગણી	ગુસ્સો=ગેમ; ગેર	અલેલ=દરકત; અડચણ
પ્રમાણુ=માપ	હૃદય=લોહીની ટાંકી	તંદુરસ્તી=સુખાસરી
તદન=ખીલકુલ	જાનતંતુ=મગજને ખમર	બધી=મના; મનાઈ
અસક્ત=શક્તિ વગરનું;	પહેંચાડનારા તાંતણા	એકડી=પહેરો; તપાસ
કમજોર	આંતરડું=પેટના ડાબા	હમ્મરો=પરવાનો; પર
અસની=ટેવવાળો	છેડાયો તે ગાંડની	વાનગી; કંદાકટ
મુરકેલ=અધર	કુલ્લી લગીની નળી	હમિરદાર=હાજરો
મુસ્તી=ખેચેન; આગસ	ઉત્તમ=મોથી સરસ; અધ	રાખનાર; કંદાકટર
રસ્તો=કેપાવ; હલાજ	અંશ=ભાગ	બદી=દુરાચરણ; ખરાબ
વપરાશ=વાપર; ઉપયોગ	પાસ=અસર	ટેવ

સવાલ-અરીથુ એ કેવો પદાર્થ છે ? અરીથુ ખાવાથી શું શું નુકસાન થાય છે ? અસલના વખતમાં અરીથુ ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી ? ધરડા માણસો શું સમજીને અરીથુ ખાય છે ? બાળાગોળી ખાવાથી શું નુકસાન ? કયા વર્ગની સ્ત્રીએ અરીથુનો ઉપયોગ કરે છે ? સ્ત્રીઓ બાળકને શા માટે અરીથુ ખવડાવે છે ? અરીથુથી નુકસાન થતું આટકાવવા માટે સરકારે કયા કયા ઉપાયો લીધા છે ?

સાર-અરીથુ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

પાઠ ૨૬.	થએલો હેલ્ય તે.	સંધ્યાસળ=સાંજ
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	પ્રવાસે=મુસાફરીએ	નગર=શહેર

સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને	માર્ગે=રસ્તે	મહેરમાનીથી
રહેવાની જગ્યા	બોચી=મરદન	સવાલ જવાબ=વાદ-
વ્યાધ=વાધ	એકએક=એકાએક;	વિવાદ
અર્થ=આમકું	એકદમ	સંબંધ=બાબત; વિષે
વ્યાધઅર્થ=વાધનું આમકું	મરખડ=શૌરખકોર	અત્રે=અહીંઆ
આરામ=રિસામો	સ્વામીજી=મુરખખીજી	રિયર=કાયમ; અચળ
રાજવાડો=રાજકુટુંબને	મુકામ=રાસ	બેઠ=તથાવત; ફેર; ફરક
રહેવાની જગ્યા	પરંતુ=તોપણ	આમન=એસવાતું
જાન=સમજ; અકલ	હાથરકૂપાથી=પરમેશ્વરની	રાતવાસો=રાત માળવીતે

સવાલ—સંન્યાસીએ કયાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ મુકામ કાઢ્યા ? સંન્યાસી રાજવાડાને ખર્ચસાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

ખાંડ ૨૯.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી	ઉપદેશ=મેલ; શિખામણ	આસ્થાવાળાં
લોકોની વાત જાણવી	બાવણુ=બાખ્યાન	કામળ=નાનુક
તે	પુરાણી=હાથર સંબંધી	રીકા પડી ગયા=જાંબા
વેશ=પોશાક	વાત વાંચનાર	પડ્યાં; મોં ઉતરી
અચ્છે હો=મારા છો	કથા=હાથર સંબંધી	ગયું; ઉદાસ થયા
અએ=એ	વારતા	વતન=ગંગીર
તેરા ચહે=તાફે ચાલે	પ્રભાચો=મગરર થયો	હક=માલીફી; દાવો
મારે ડાલીએ=મારી	વાણી=ગોલનું	દસ્તાવેજ=ખત; લખત
નાખજે	રસ=લહેજત; સ્વાદ	ગંગીર=હનામમાં મળેલી
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	ઓતા=કથા સાંભળનાર	જમીન
બોધ કરનાર	આંસુ ધારા વહે છે=રડેછે	જપત=કળજ
	બાવિક=અદાલત;	અંદેનવાલ=ગરીબ પર

મહેરખાની રાખનાર	પ્રસન્ન=ખુશ	બહાલ રાખ્યું; મજુર
તાંખાપતરા=તાંખપત્ર	કાયમ કરી આપ્યું=	કાંધું; કપુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજ્યને નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ? રાજ્યને દેસાઈની જગીર શા માટે કબજે રાખી? પુરાણી સાચા કુલાયો? પાછળથી પુરાણી શીકા કેમ પડ્યો? સાર—રાજ્યોએ—અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮.

દુઃખ=આપદા; સંકટ	નિદ્રા=જિંમ	ભજે=ભજન કરે
આજીવન=સાવાંચ	સ્વાર્મી=ધણી	સા'ય=મદદ
બટ=સરીરની બડો	હરી ગયો=જાની રીતે	અર્થ=કામ
ધડીઆં=પનાવ્યાં	લઇ ગયો	સરસો=ચરો
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	મનન=માયાં	બીડ=સંકટ; આપદા
નવટળે=નવ નહિ	છેદાછ=કપાછ	સમર્થાં=સંભાર્યાં
રહુનાથજી=પરમેશ્વર	લુટાણી=લુટાણ	અંતરંગમી=મનની વાત
જડીઆં=વળગ્યાં	સતનાદીઆં=માયુ'	જળુનાર; પરમેશ્વર
અમ્યાં=અટક્યાં; રખડ્યાં	ખેલનારો	ભાવટ=દુઃખ; જંગલ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાળ્યાં	નીચ=હલકા	બુધરે=પૃથ્વી ધારણ
	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે; પરમેશ્વર

—પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે—

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે સરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કાષ્ટતું મટાડેલું મટવું નથી, કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ્ય જેવો મરદ નથી તે દમવંતી જેવી સતી સી નથી. કે જેઓ અર્ધ વસ્ત્રે જ્યાં બનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં

રખડયાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા બાધઓ કે જેને દ્રોપદી સ્ત્રી હતી. તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે જીંધ્યા નહિ, માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લપ્ત ગયો, તેથી સતી ઘણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેણે રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણુના દસ માથા કપાઈ ગયાં ને બધી લોકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાભાગ્યની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવાં ઘણાં ઘણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આમળ ધણી મદદ કરી હતી. તેથી જળ્યાપ છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ, માટે (૭) દરેકને બપોરે આપણ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણીએ ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપણ હતી, ટાળી માટે (૮)

પાઠ ૨૯.

જિંદગી સુધી=મરતાં સુધી
સોદો=માલ
મટકતો=રખડતો
બાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
ધણે રરતે=ધણે ઠંડાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ
કિનારે આવેલું ચહેર

કે બપોરથી ધણી માલ
વદાણુ વાટે આવળ
ચતો હેય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
દંગાઈ=લડકાઈ

પાઠ ૩૦.

સોદાગર=વેપારી
લામણુંજ=તરતજ
તાલ=લાવ; લાગ

ઝિલાતો=ખખાતો; વેડાતો
ગરાસીઓ=ઠનામી
જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=ક.લાવાજા
કરીને; આજીજી કરીને
પછડાયા=અફળાયા
અતિશય=ધણીજ
લોભે લક્ષણુ જન્ય=
લોભ કરવાથી સારા
મુજબ નાશ પામે
સરિતા=નદી

નીર=પાણી	તણી=તી; છઠ્ઠી વિમ.	ધણીએ; પરમેશ્વરે
સિંધુ=હરીએ	કિતનો પ્રત્યય	કરણા=મહેરખાની; મહેર
સમાય=સમાવેશ થાય	આસી=આશા	ધરતું=લાયક
પૂર્ણ=પૂરું	અંતરમાં=મનમાં	છતું=સીલકમાંનું
નવ=નહિ	જમે=ફેલાય; થાય	પાસનું=પાસેનું
તૃપ્તિ=સંતોષ	જગદીશે=જગતના	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—પણી નદીએનું પાણી હરીઆમાં સમાઈ જાય છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસા મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસની હમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરખાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણુ ઝોળખતું હતું ? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવા ઠરાવ આ માટે કીવો ? નાણિએર માટે કયાં કયાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા ? લોભીઆ કાથી મરી ગયો ?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.	શૂરો=શૂરવીર; ખઠાદુર	સાધન=સાહિત્ય
પ્રતાપરાણા=મેવાડનો	શરણુ=તામે	આરંભી=શરૂ કરી
રાજા	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ	પરાક્રમ=ખઠાદુરી
અસલ=તુની	કુળ=વંશ; જોલાહ	સેના=સરકર; ફોજ
રાજધાની=પાટનગર	કન્યા=કુંવારી છોકરી	તજવીજ=તપાસ
તથેદી=પઢાડતા મૂળ	પણુ=આધા; નિયમ	હુપે હુપે=છાને છાને
આગળની જગ્યા	પુરતાં=ખેદએ તેટલાં	તૂરી પડનો=એકદમ

હલ્લો કરતો	વખતે; દુઃખમાં	દોલત=પુંજ
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં	જસુસ=છુપી તપાસ	ખાનદાન=કંચુ કુળ
સુદા=અખોશ	રાખનાર; બાતમીદાર	તંગી=તંગાસ; ખેડ
ધાસ્તી=રીકર; બીક	કાંઠા=અપકો	નિભાવ=ટાવ
ટળવળતા=ટળવળાટ	જળજળી=સાચવી	ખાતરી=મરોસો
કરતાં	દરજગન=ગોદા	સોગન=કસમ
ભાણું=જમવા માટે	લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે	સ્વતંત્ર=છુટો
પીરસેલી ચાળી	ધન્ય=શાબાસ	દેહ મૂકયો=મરી ગયો
ધીરજ=સમુરી; શાંતિ	અંચકાર=પુરતક	દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
દુઃખની અંદર=દુઃખને	બનાવનાર	સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી બીના બની? ઉદેસીગ ક્યાં રહેતો હતો? પ્રતાપે શું પશ્ચ લીધું? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ બીજા દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કેણે મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો? આમશાને શા માટે શાબાશી થતે છે?

સાર—પોતાના કુળની આજર સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પશ્ચ આજર જવા દેતી નહિ.

પાઠ ૩૨.	ગોંડાજો=ગરમડ	અમુક=ચોક્કસ
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	પ્રપત્ન=પણી મહેનત	નડતર=અડચણ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	આરંભવું=શરૂ કરવું	મુદત=વખત
ચકતી=આપાદી	ખલેલ=હરકત; અડચણ	કાળજી=ખાંત; ચેટક
આશર=આશરો	કરાવેલા=નક્કી કરેલા	ભંગ થાય=તૂટે

ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	વર્તવાની=આલવાની
અદાના=ઓડા	આરામ=વિસામો	અમત્ય=જરૂર
મુરકેલી=અડચણ	કેશીયા=પતન; મહેનત	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
અણુગમતી=નાપસંદ	વહેવાર=કામકાજ	અણુવાધી
આમનો=નિષેધ	કંતરાજી=મુરસો; કરડી	મરતાં=સોંધાં
કીમતી=અમૂલ્ય	નજર	અમુર=મોડા
નિયમિતપણે=મુકરર	અમૂલ્ય=પણોજી કીમતી	રાહ=વહ

સવાસ—પોષણ તથા ચઢતીતો આધાર ધાના ઉપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું તુકસાન થાય ? બીજી કામ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાવદા પ્રમાણે કામ પૂરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી મળવું જોઈએ ? આપણે નિશ્ચયે મોડા બન્યે તેથી આપણા સિવાય બીજાને તુકસાન થાય ખરું ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી અણુવામાં આવી ? શરમ બરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.

માજી=મુના; પહેલાંના	મમતી=પોતાની મરજી	હાજ=લાગણી; દયા
સ્વર્મવાસ થયો=મુજરી	પ્રમાણે આલનાર	પરીક્ષા=તોલ; કસોટી
ગયા	પાઠશાળા=કેંચું ઘાન	નોકાસાઅ=વઢાણું
સંતાન=કોકરાં	આપનારી શાળા	અસાવવાની કળા
હયાત=જીવતાં	પડે=પોતે	સફર=મુસાફરી
	તરણી=મુખન	રજક=રજણું કરનાર

મરહાની=પુરુષને શોભે	પંથ=વર્મનો માર્ગ	સંપ્રદાય=વર્મનોમાર્ગ; પંથ
તેવી	દેવશોક પામ્યા=ગુજરી	પ્રસિદ્ધ=મણીના
અટકાવ=પાપ	મયા	સલાહકારક=સલાહ
છૂટ=રજા	પ્રાર્થના=માગણી	આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા રવર્ગવાસ કયારે થયો? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ કુંવી શક્તિઓ હતી? લસ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણુતા હતા? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજહેર છે? મહારાણી વિક્ટોરિયા શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે? સાર—આપણી પાસે લખી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આજસમાં વખત ગુમાવો નહિ.

પાઠ ૩૪.

દીગણી=મટકો	મુખાધિ=મેરકુરિયસ	અવધવો=માગો
વંરવે=મેડોળ; કદરપો	શેખી=પતરાણ	ચલણુ=સત્તા
દોપ=ગુનો; વાંક	અન્યાય=ઝેરહંસાહ	ખોડખાંપણુ=એળ
ખોડ=ખાંપણ; ખામી	લંગડો=પગે ખોડવાળો	કૃતિ=કરેલું ને; કામ
આતુર=હોંસિયો	ખાડો=જેની આંખની	રચના=મનાવટ
પ્રત્ર=સવાલ	કાકી ત્રાંસી દોપ તે	સંપૂર્ણ=પુરેપૂરું
કાયર=હેરાન	મુગો=જેનાથી મોટે	રૂપ=દેખાવ
	ખોસાય નહિ તે	દોષ=ખામી

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી? કેશવલાલને શું હાખશે ખતાળ્યો? મોતીલાલે શું કહ્યું? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કેને પૂછ્યું? નિશાળમાં મહેતાણ પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ? મહેતાણના મનમાં

એજ પ્રશ્ન વિશે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે
બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો.
કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર-શરીરની
ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોની મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ
કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫	શૂળી=શંસી	ખડકી=ખોડવી
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા કાઢવા	અદેનવાળ=મરીઅપર
શૂળી=અસલ	જહાંપનાહ=દુનિયાનું	મહેરમાની રાખનાર
જાજર જવાબી=તરતજ	રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ	એઅદબી=અવિવેક
જવાબ આપે એવો	નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીયા	સડ=દિંગ; હક

સવાજી-અકબર પાદશાહ ક્યારે જોરવાળખી હુકમ કરતો ? બીરબલ તે
હુકમ કેવી સુકિતથી ફેરવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ?
શા કારણ ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી જોવા માટે પાદશાહને
શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શૂળી જોઈ ? તે જોઈ
પદશાહે શું પૂછ્યું ? બીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો
હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ૩૬	વાડના રહેવાસી	રિવાજ=ધારો
કાનડી=કાનડાના રહે-	કમ્પી=કમ્પ પ્રાંતના	અનુસરતા=મળતા
વાસી	રહેવાસી	વર્ણુ=ગ્નત
દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-	શીઆસુખી=મુસલમાની	ચોટલી=શીઆ
વાસી	ધર્મના પંથ	ગુલ્લા=લટીઆ
સુજરાતી=સુજરાતના	અહેરો=મેનો સકો;	સાફ=આખું; બધું
રહેવાસી	સિકલ	ચોરણો=પમે એસતો ને
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-	પહેરવેશ=પોશાક	અધિ પહોળો લેધો

કંમરે=કેડપર	કસ=કેસ	વિધવા=એનો ધણી મરી
બેટ=કેડથી પગ સુધી	સદરે=કુંડી ગાહેતું	મથો તે સ્ત્રી; રાંઠેલી
લટકતું લુગડું વીંટાળવું તે	મોટું પહેરણું	હલકીવર્ણો=નીચ જાતિ
કમરે=સાંકડા પાપચાનો લેંથો	કસ્ટી=પારસી લોક	(કોળી દુબળા વગેરે)
ધાપરે=ફરતો ઘેરવાળો અણીઓ	જાનની વણેલી પાટી	છૂટ હોય છે=માથ
ઓઢણું=છોકરીનું ઓઢવાનું લુગડું	કંમરપર બાધે છે તે;	હોતો નથી
ભાગ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મેઢાપર લાવે છે	જનોઈ	હરકત=અડચણ
સરવાલ=પાટલુન	નાતખહાર=ખીજ નાતમાં	રાગ=મુડકું; બાસ
	હાથેવાળો=વરકન્યાના	સમડી=મરતુ, પારસીના
	હાથો હાથ મેળવીને	મુડકા મુકવાનો કુવો
	ખાંડું=કન્યાને માંડવે	બોલી=બાપા
	વરરાજ ન જતાં બે	રાટી=રાટલી
	ધારવાળી તરવાર મોકલવામાં આવે છે તે	બિજે જોળિજે=રાટલી
		માટી=માંસ

સવાલ—મુંબઈ છલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતમાં બેરો ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેના કાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી શુદ્ધિ હોય છે.

પાઠ ૩૭.

| વિશ્વામિત્ર=ગાંધીરાજના પુત્ર; સમ ઋષિમાંના એક

પાઠ ૩૮

અસેડવા=દૂર કરવા
વિધન=કરકાં; અડચણ
કામ છાપપર લે છે=કામની
સરખાવ કરે છે
કાપર=નાહિ મતવાન

અપર=સર નહિ એવું	કાનસ=ચુરો।પ અંડની
પરવા=કરકાર; ક્રિપમ	પશિમમાં એક દેશ છે
આપક=મંજા રહેતું તે;	હિંમતોર=આવકામ
કરી કરીને કરતું તે	જાણનાર
કાર આરીશ=અચ્છો	સંયોગિઓ=મે મોટા
આરીશ	જામીનના આખરે

વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ જગલ્લીતા=મહાત્માના મીઠા કુળગુરુ=રાજગોર; ગુરોક્તિ મૃગયા=શિકાર આશ્રમ=મઠ આવધાર=આદરમાન વાનીનું=વસ્તુનું કામધિનુ=મિત્રછેલી વસ્તુ આપનાર ગાય આગલ્પી=આગું અગાધારે=મેરજુલમથી	અગાલ્પિત=મલ્ગાજ વીર=યોદ્ધા તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે રાજબળ=રાજ વડે જે શક્તિ મળે છે તે વિસાત=ગણતરી પદવી=એલો રાજપાટ=રાજગાદી ભારે તપ=મોડું તપ બૃહથાપ=બૃહદાવો જંગ=નાશ	અકાલ્પિ=સાકાલ્ય અપિ શયો દ્વાપ તે રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા અર્ષિ નિર્મળ=ચોક્કસ સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ એવી વસ્તુ કે શક્તિ. (એ આઠ પ્રકારની ગણ્યા છે. અલ્પિમા, મહિમા, ગદિમા, સ- વિમા, પ્રાપિ, પ્રાક- ત્તમ, ઇશિત્તવ, વશિત્તવ.)
---	--	--

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાલ્યુદતા ? એ અપિ શી રીતે થયા ? વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની થઈલા થઈ અને શા હિપરથી ? વિશ્વામિત્રની વાત કહો. સાર—(૧) કલ્પી મહેનત કરવાથી મારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનસી થઈલા દ્વાપ છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી

સાંધનારો જમીનનો	ખ્યાલ=વિચાર	અગર=અથવા; કે
માંકડો જામ	એક=નકી	ગુલામગીરી=ગુલામ
પાથરાં=સીધા	સીધી=હજરી નામે	કરવાનો રિવાજ
નહેર=નજીમાંથી પાણી	એક જાતના લોક	સરળ થયો=પાર પડ્યો
લઈ જવા ખોદેલી ખાડી	તોડ=નિકાલ; ફેંસલો	એક સામટો=એકદમ
છાતી=દિંમત	ફેંસાં=દૂર કીધાં	ગુલામ=વેચાનો લીધેલો
મહામારત=મણું કઠણુ	તરીકે=મણીને; માનીને	ચાકર

સવાજી—જાણો તથા દિમતવાન કેને કહેવો ? કયા કયા માણસો દિમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં ? તેમને શું શું કરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ ? સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને દિમત દારવી નહિ.

પાઠ ઢંટ.

પટરાણી=રાખની મુખ્ય	નિજ=પોતાનો	આકળા=ગાબરા
રાણી	વાસ=રહેઠાણ; મુકામ	શેનર જ=શુદ્ધિમળની
કાં=કેમ	નિજવાસ=પોતાનો	રખત
પરોવાયું=લાગ્યું	મુકામ	દોનોનાથ=ગરીબનો
આતક ચકવા=એક	કરાયો=કરામનો;	ધણી; પરમેશ્વર
જાતનાં પક્ષી	પારકાનો	પટ=કકડો; દાવખેલ
મનિદિન=હેઠાં; નિત્ય	જાતન=જાગીર	લઢાવો=ઝોરીઝો
ખર=ગધિડો	જાતન=રક્ષણ	શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
ધુરડ=એક જાતનું પક્ષી;	વિસ્તારી=લંબાવી	પડશે તેવા દેવાશે=જેવું
ધૂક(એનાથી દિવસે	ગુંજમાં=ગજવામાં	કુઝ પડશે તેવો તેને
દેખાવું નથી)	દી=દિવસ	છલાજ થશે
	ભો=ખીર; અમ	જુદ=સુદ; લડાઈ

હક=હક; આપાદ
દાવે=હક; આલકી
રણુવાસ=જનાનખાતું
રણુસંભામ=સહાર્ધનું
મેદાન
સિંહણુ=સિંહની માદા
ખાણી=ખાણ; જોર

ખાણુ=તીર
ચોટ=દાવ; નિશાન
ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત
કાચી=ઓળી; થોડી
ખીજાને જોરેજ=ધણીની
દંદ્યી
પલોટવું=મહાવરો થવો

વિદ્યા=દુખર; કળા
ખાળો=ખટકાવ
હારે=સાથે
જય=કીર્તિ; આખર
કાળજી=હાડશે=પેટમાં
ધારકો પાડશે
શમી=મટી; દર થક

સવાસ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદ્ધસ હતા ? કોને ચિંતા હોય
અને કોને ન હોય એ વિષે ડાલા કવિએ શું કહે છે ? રાણી અને
પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ? સાર—(૧) ધણીઆણીએ
ધણીના હુકમને તામે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાક ૪૦.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના
દેશપર પ્રેમ
બલી=સારી; ફળદુપ
ભાર્ત જુમિ=ભારત રા-
જનો મુલક; ભરત
ખંડ; આર્યાવૃત્ત;
હિંદુસ્તાન
વિધે=માં
જેહ=જે
કે' તો=કહેતો
અસે=સારો

ભોમ=ભૂમિ; જમીન
ખાણુ=જીવ
મુજી=માન વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=ભોજનરૂપ
દાક=શામણી; દયા
શુક=સુકું; રમેહવગરનું
દેધું=મન
વજ્જ=કઠણ પત્થર
લેવું દેવું=લેણુદેણુ
કદાપિ=કદાચ
અહમીવાળો=ધનવાન;
તવંજર; પૈસાદાર

વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા
રૂપાળો=ખૂબસૂરત;
દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી=અર્થ જોડું
સમજનાર
વખાણુ=તારીફ કરે
કામ=કામડા
પ્રમાણુ=પેટે
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો
વડો=ખરો; સ્વામી

ટાળે=મટાડે; દૂર કરે	છીને માટે	વસીને=રહીને
પાળે=પોષે	લોક લાગે=લોકની સર-	કાળ=વખત; સમય
કસ્યાણુમાંનલામાં;	મથી	માળી=ચુમાવી
સારામાં	સ્વદેશભિમાન=પોતાના	સ્વદેશી=પોતાને વતને
ભેખે=ગણે; માને	દેશનું અભિમાન ધરીને	વિયોગી=છુટાં પડેલાં
પુરાપ્રેમથી=ખરા હૈયથી	કરેલાં	ભેટી=મળી
પેખે=શુભે; ઝોળખે	પૃથા=ફાકટ	હર્ષનાં=હરખનાં;
વિદતા=પડિતાઈ; વિદા-	જનમ=જન્મગી; જીવતર	આનંદનાં
નપણું	ખોયો=ચુમાવ્યો	આંસુ=આંખમાંથી પડતાં
વાપરી=ખરચી	કમાણી=સાર્થક; પેદાશ	પાણી
દેશ છાત્રે=દેશની લાગ-	વિદેશે=પરદેશે	નાવે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણુ બિચારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી જમિ સારી છે, અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) ક્યો અકલ્પ વમરનો પૃથ્વીને બારે ભારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લામણી જરાપણુ નથી, જેનું મન હંમેશાં ‘સુકું’ ને કંઈ પત્થર જેવું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ ભેવું ‘દેવું’ નથી. એવો માણસ. (૧) કદાપિ તે બધો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણુ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કમગઝ અને કામગીની પેટે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસેલું હંમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના લાભમાં લાભ ગણે, તેને ખરા સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરા હૈયથી કોણુ નહિ જુએ ! (મતલબ કે બધાજ

શુભે) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને ઘાટે વિદ્યાનો ઉપાયેમ કીધો નથી. જે પૈસાદારે ભોડોની શરમથી એક પાઈ પશુ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નફામી શુભાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણે વખત શુભાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને છુટાં પડેલા સમાં અને જમીને હેતથી મળે તે વખતે કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે જધાનેજ આવે.)

પાઠ ૪૨.

છાંટોએ=જરાયજી

ઉદત=મમેતેમ આલનાર

હજુરી=પાસે રહેનાર

નોકર

ઉંચે જીડવાના સાંચા=

જલુન

વીત્યા=મવા

આતુરતા=ડોતેમરી

હોજ=પાણી મોટી ટાંકી

પ્રતિબિંબ=કાચ કે પા-

ણીમાં દેખાતી સામી

છખી

અગીર=કામના બદલા-

માં મળેલી જમીન

સવાલ—અકલબાજખાંમાં અકલ કેટલી હતી ? એની અકલની વાત કહો. સાર—ઉપરીએ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૨.

મધરાત=વચલી રાત;

રાતના વાગતાવો વખત

ફેરણી=ચોક્કી; ફેરી; રાત

ધાંટા=જમ

ફડાફડ=ફડફડ

ખંબાવાળા=ખંભો રાખ

નીસરણી=સીડી [નાર

માંડીને=ગોડવીને

પથારી=ખિજાનું

ફંધાઈ=જુ'મજાઈ

તાગે વા=ચોક્કી ફવા

જાગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ

લાગ=દાવ; વચ

વાડાની બીંત=રહે

પાધરોજ=તરતજ

હડસેતો=વકોત

મૂનતસી=કાંધતા

ફેરા=આંટા; ચક્ર

છાતીવડળા=હિંમતવાન

અણીશુદ્ધ=ચર કાચાએ;

સહિસલામત

જોખમ=સંકટ

સંદ=કપડાની નળી

આંકડી=ખેંચીને પાડ-

વાનું જોખર

ગોટાળો=કરકત

જોલવાઈ=જુ'મજાઈ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના બેગમાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુધારના બાદખાંધે ફટલા માથુસના છવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? ક્યા ક્યા માથુસના છવ બચાવ્યા ? સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૩.	દેખાવ=માસ	માહીતગાર=જાણીતા
મૃગજળ=જાંઝવાનું પાણી;	આખેમડું=મળને પુરે-	મિનાર=પુરજ
ખરું પાણી નહિ પણ	પુરે મળતો	શુભટ=અર્ધગોળ શિખ-
હવાના તપવાથી	બર ઉનાળામાં=શગણુ	રવાળું ઢાંકણ; છ-
દેખાવું પાણી	ચેત્રમાં	ત્રીના ઉપલા બાજ
ફરડા=સખત	માસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
પાંધર=સપાટ	ખારાધોડા=એ વીરમ-	બોમીઓ=જાણીતો
પ્રદેશ=મોટો દેશ	ગામ પાસે ગામ છે.	ચકિત=સ્તબ્ધ; હિંમ
વિચિત્ર=તરેહવાર	(અહીં વરામડું મીઠું	પ્રવાસી=મુસાફર
	પાકે છે)	

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી ભોડો કેમ બુલાવ છે ? ક્યા ભોડો મૃગજળને ઝોળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે ? સાર—મૃગજળ એ ખરેખરું પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેઘવર્મા બચવા સ્ત્રીના રણમાં દેખાવું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેજવ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૪.	મુહૂ=અખેલ	જનાવર
અહિમા=મોટાડ	કોહણ=ફાડી ખાનાર	મુઝી આખેલ=માલમ

પડશે	લાલચોળ=રાતા	ગર્જના=ગડગડાટ
આંતર્યો=ધેર્યો;	નાલાયક=ખદમાસ	ધોસ=સામો અવાજ
માથાથી પગ સુધી=	અખપડી=હમણું ને	બાથ ભીડવી=સામા થવું
ધણીજ	હમણું	પાણી બરે છે=હિસાબ
બાળ=ગુરસો ફોધ	કુઈ=નાનો કુવો	માં નથી; નબળું પડે
	ડાહીકં=ડોકું	છે; ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાતસિંહ પોતાનું ગુજરાન ચાલી ચલાવતો? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો? બધા પશુઓએ મળી શું વિચાર કર્યો? કોલસાએ શું યુક્તિ વાપરી? સાર—(૧) ખુદિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરતા નહિ.

પાઠ ૪૫.	ધાર કોઢાળી જેવી	સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનિ-
નળ=ચોઢા કે ચિનાઈ	ને બીજી કંકવાકારની	સિપાસિટિ
માટીનાં જુગળાં	હોય છે.)	જંગી=ધણી મોટી
જનમારામાં=જાંદગીમાં	હાંણી=ધાતુ કાપવાનું	સગવડ=જોગવાઈ
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	ઓળર	વરાળખંત=વરાળથી
ટાંકી=હોજ	પેચ=ખાટો	આશનો સંચો
જવલેજ=આગેજ	સકાવો=કોઠ; ચકલી	જોડાણ=સંધાણ
તીકમ=જમીન ખોદવાનું	ટોટી=ખોલી	આમ=સાદે
ઓળર; (એની એક	હડકા=ધડધડ	ખાંધ=ખાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે? ટાંકી ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું? નળનું જોડાણ કી રીત કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શેા બાબ? નદીના મુખ આગળ કુલ નહિ માળવાનું કારણ શું? સાર—પાણી વગરે પ્રવાહી પદાર્થ જોટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.

નંદરસ્તી=સુખાકારી;

આરોગ્યતા

સખા=મજામુત

મમારી=રોગ; વ્યાધિ

મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ

મંધરણી=વારેવારે ઝાડા

થવાનો રોગ

- અમાવ=અશ્વત્થી, અપ્રીતિ

વિદાય થયા=ગયા

મધુરં મધુરં=જરા જરા

શોખ=ક્રોધ;

ખુલાસો=સમાધાન

ખાટલે પડેલા=માંદા;

ખિમાર

સામણી=દાઝ; દયા

ચાંપતા=તરત; સામસા

કામળ=મૃગ; જડ

ખર=ગીચ; બણી

ઉકરડા=ઢાણ મૂત્ર વગેરે

કોવડાવવાની જગ્યા

જાજર=સંડાસ

ચાળું=મથાળું; કુવાના

ઉપર છોખાય દાખ

પડતું બધિહું હોય તે

મંદકી=જોબવાડ

મરી=કેતરી

જંતુ=ગીણું જીવડાં

કોડ=દોર બાંધવાની જગ્યા

સવાસ-ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત નપાસ કરાવી ? ગામમાં ભોડો ક્યા ક્યા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ ક્યાથી જાણ્યું ? ગામમાં રોગના મળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું કહીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઈ કઈ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તે દાખલો આપી સમજાવો. સારે-સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાર્તી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર આસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

માઈ=હોડી

બાવે=હેતથી

આત=માઈ

સાય=સંભાત; ટોળું

કપટે=દમાથી

ખસે=દૂર જાય

સામચી=સામાન

હસે=ખરકરી કરે

ઉતરવા=રહેવા

વસેક=ધણુંબ; વધારે

વસેગો=કપરો; કંઠ

દામ=જો

છાજ=છત

વળી=સાફદી	મરડે=મમડે	પેલીનું=વંશનું
બીત્યે=બીત	મંડપમાં=મોંડવામાં	ન બાપા=માપા વગરના
દોડસ=ખંને બાણુ	ચંચ=મંજરા; કાંસા જોડ	બલાં=સારાં
જુઆ=ડાંસ	લટકે=ટીં માથ	કંઠજુ=સખત
હુઆ=થયા	પટકે=પિછોડીએ	કંઠજુબોલ=મેણાનાં બોલ
હસણી=મજાક ખેરી	કાપટ=લાકડું	મ=છર=અહં કાર; તોર
નાતપ=નાત [માનનારો]	બારો=જુડો	જેર
વૈખ્યવ=વિખ્યુ ધર્મ	મામેરાનો=મોસાળાનો	પુ'કળથી=પાકળથી
જ્ઞાન=ભાવથી જોતું તે	ઉખારો=ખાકી; મજા	ખડખડો=ખખડો
ખોમ્મએ=દૂર કરીએ	ગુળસીદખ=ગુળસીનાં	લખેજરી=લાખ રૂપી-
જૂંદરી=જુવાન સ્ત્રી	પાંદડાં	આનો ધણી
મનવિના=કમનથી	પ્રુંકરી=વગાડરી	શે=થું
નમે=નમરકાર કરે	પુરું=મરોખર	રાંક=ગરીબ
દોહાં=જોયાં	કાતક=મરકરી; અમત	પિતા=ખાપ
હરિ=પરમેશ્વર	ટોળ=મજાક	મુજ=મારે
કુટડો=દેખાવડો	ઉતાવળી=ઝડપથી	મેર=મેર પર્વત
ગુટડો=પ્રસન્ન	મરમે=ભેદમાં	જીવતો રહે=કાયમ રહે
બાગુ=દૂર થયું	લગ્નન્યુ=એળ લગાડી	

પાઠ ૪૭. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

નરસિંહ મહેતા આવ્યા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા; ને જાને વેવાઇ દોંસથી કોટયા. જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યા, બધા નમસ્તું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળમેદથી મેટીને ખાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઈ

જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે એક ધર આપ્યું. તેમાં ચાંચડ, મચ્છર
 ધણીજા હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી, ને
 છાપરાપર નળીઆં નહોતા; તે ધરની છાજ કાઢેલી ને સાકટીઓ જુની
 હતી, અને બીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) ત્યાં
 નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં ધણાં માંકડ ને જુઆ હતા, વેવાઈ
 ઉતારો આપી ગયા પછી મળકખેરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪)
 કુંવરવલ્લુનો બાપ બેખુવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પ્રાચલિત જતા
 રહે (પાવન) થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરેઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી
 આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને સ્ત્રીઓ એક બીજાને
 કહે છે કે મહેતાને જોવા તે પરમેશ્વરને જોવા બરાબર છે. (મતજાળ કે
 એમ મસ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે અને પરમે-
 શ્વર પ્રસન્ન છે. મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વલ્લુનું દુઃખ જતું
 રહ્યું. (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ધણી બગાઈઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી
 માંડવામાં હીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આખર વધશે. (૮)
 આ માંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી
 છે; આ તુલસીના લાકડાનો બારો (તુલસીની માળા) છે. કહો હવે
 મોસાળામાં શું ખાગી છે ! (૯) છાજડીમાં તુલસીનાં પાંદડાં મૂકશે,
 ને ઉભો રહીને જાંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે
 મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે
 અને મસ્કરી કરીને ધર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઈને
 આવ્યા તે વાત કુંવર બાપુએ જાણી. (૧૧) તેથી ઋષય મળવાને
 માટે દોડી, કે નજીક બરમમાં બોલો કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત
 કે હાંસી કરવા આવ્યો ! (૧૨) બાપદાદની સાત પેઢીને એમ લગમડી;
 સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ! શું એકલા મળવા જાઓ છો !

એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાર ! (૧૩) આવો મહેશ્વરનો બેલ સાંભળીને કુવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નથુંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન ! પાછળથી શું બળડો છો ! (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઈનો બાપ લખેશો કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫) મરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યા તો નેનું અંક કાપડું સોનાના મેરૂ બરાબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ બાપ ધણું જીવળે. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

વર્નલુક=ચાલચલગત
પ્રમુખપદ=મહાના ઉપ-
રીની જગ્યા
હસ્તુર=આગળ
રજુ=મોઝુદ; હાજર
પરવડતી=કાવતી
નરદી=મહેનત

વૈનર=સખત મજુરી
મીઠું મરચું બમરાવીને=
વાત વધારીને
સુમંધ=સારીવામ; મુશ્કે
દુર્મંધ=નહારી વાસ
ધોર=બિહામણી
ગાંડપણુ=ગાંડાપણું
પોપણુ=ગુજરાત

નબીએ=ટપ્પીએ
આવેશ=કોપ; ગુસ્સો
અસર=શાગણી
ટટાર થયા=અસહ
સ્થિતિમાં આવ્યા
આરોગ્ય=નંદુરસ્ત
જાતમહેનત=શરીરની
મહેનત
નિબાવ=ગુજરાત

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, ઘાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કરાવું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણે એક ખીજની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.) સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક ખીજની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

દેવવાડા=દેવળવાડા;

આપુ પર્વત ઉપરના
દહેરાનો ભાગ

પ્રેમ=આરથા; અહીં

કુંભારીઆ=એ આરાતુર
પર્વત ઉપર છે.

પાલિતાણા=કાઠિઆવા-
ડમાં શેત્રુંજી કુંગર
પાસે શહેર છે.

ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
મોટા પર્વત છે

રણિઆમણાં=શોભિતાં
જૈન=આવક

પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
માંધણી=માંધકામ

નકશી=કોતરકામ;
કોતરણી

સુગમ=સહેલું; સુતર
માઠલ=પોણા માઠ

વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે
ભેસવાનાં સાધનો

જાવણી=લસકરને રહેવાની
સવાણ - કયા લોકોને ધર્મ પર આરથા ધણી હોય છે ? કયા

જગ્યા

રમણીય=સુંદર

આરસપદાણુ=સંજેમર-
મર; એક જાતનો

પતથર

અણુહીલવાડ=પાટણ;
(સરસ્વતી નદીને કાઠિ

રાજધાનીનું) શહેર
હતું; એ વનરાજ

આવડાએ ઇ. સ.
૭૪૬ માં અણુહીલ

બરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર; પહેલા

તીર્થંકર

કાબેલ=હોશિયાર

કોતરણી=કોતરકામ;
નકશી

રોજ=એક દિવસનો
પગાર

શોભા=દેખાવ

દેરાણી=દીવરની વહુ

જેઠણી=જેઠની વહુ;

વરના મોટાભાઈની વહુ
ધ્યાનખેંચે=મોઢ પમાટે;

અગ્નયન કરે

મમારો=દેવળના જે

ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે

દેરાસર=દહેર

ખારીક=ઝીણું

ખીખું=ઘાપ

સખા મંડપ=દહેરા માંહે-
લા આગલા વિશાળ

ભાગ

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨ મા તીર્થંકર

નજર ફરી જાય=જેયાકરે
વિરમય=અગ્નયન;

નવાઈ

નિર્જવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર

રાણુકપુર=એ રજપુત-
સ્તાનમાં છે.

લોકો ધર્મના કામમાં પુણ્ય પૈસા ખરચે છે ? જેન લોકોનાં જોવા લાયક હોરોં કયાં છે ? વ્યાપ્તિ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર કયાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને જોળખાવો. એમણે કયા હોરોં ખાંધ્યાં ? સરસ હોરોં કયાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કેયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ હોરોં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.

નિદ્રામહી=ગ્રંથમાં

વન=શરીર

જાન=શુદ્ધ; સમજ

પુરણ=પુરેપુરું

સમયે=વખતે

પ્રથમે=પહેલાં

સ્મરું=યાદ કરું

કાર્યો=કામો

ખાલજી=પોવણ

કાજ=કામ

જોજસ્વી=પ્રકાશીત

શશી=ચંદ્ર

તિમિર=અંધારું અંધકાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દરદરો રાત

આરામ=વિશ્રાંતિ

શ્રમયી=મહેનતથી

સુખ દીએ=સુખ આપે

ભર=ખૂબ

આભુડી=લાવી

મેધ મંડળ=વાદળો

નિયમિત=વખતસર

દૃષ્ટિ=વરસાદ

સંતોષ=તુષ્ટિ

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો

કદિન=કપરોં; અધરા

કષ્ટ=દુઃખ

અનેક=વધુજા

કાપે=દૂર કરે; મટાડે

સંજ્ઞા=ચનાચ્ઞા

પાવક=મરમી; અગ્નિ

પ્રશ્ન=પ્રશ્ન

સત્તા=દુકુમત

સદિવ=દરમેશોં; સદા

ચાપી=મેસાડી

સુબુદ્ધિ=સારી અકલ

નીતિપંથ=નીતિને સ્તો

બુધાવતા=વીસરાવ

સંશય=શક

સુખ=મારા

સદ્મકિત=ખરી ભકિત

ચરણે=પગમાં

કરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૫૦ ઇશ્વર પ્રાર્થના.

ત્યારે જાંઘમાં ચરીરનું જ્ઞાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જેણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સચારનાં પહેરમાં પહેલે યાદ કરે, પછી દહાડાનાં બધાં કામે કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતુથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જન્મતની જનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને આધાર મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકૂલ નથી, દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણી થાકે ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી જાંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ટુલાય છે, જમીનમાંથી ધન અને વનસ્પતિમાંથી અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણું દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં જનાવ્યાં છે! એ ત્રણ જીવોનું હંમેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી એ ત્રણને માણસની આકરી આપી છે. અહા! પ્રાણીના સુખના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૫) અહો પરમેશ્વર તે માણસને મન ને વ્યક્તિ આપી ને બધા જીવો પર માણસની ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એનું સારું પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માણું છું કે સારી ખુદી આપે અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને જીજ્ઞાસામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું બધા કામ સદ્મકિતથી કરું અને તમને પગે પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૭)

પાઠ ૫૧.

પરાક્રમી=સમર્થ; જોરા
વર; શૂરવીર

પરદુઃખમંજન=પારકાનું
દુઃખ કાપનાર
સોખીન=મોજ

ઉદાર=મોટા મનનો
શ્લોક=છંદ; એ કે ચાર
લીટીની સંસ્કૃત કવિતા

રમરમ્યકૃત=વાદ્યસ્ત્રી	પ્રપંચ=તરકટ	ડાંગ=ભડી મળ્યુત
ક્રમાણી=પેદાશ; મળતર	શિરામણી=નાસ્તો	ભાકડી
મતલબ=સાર	દાસ=ચાકીને વિશ્રાંતિ	ઉગામી=ઉડાવી
વડા=આપદાદા	લેતી વખત બોલે છે તે	પાઢિ=પાસે
છળીનું=થોડી મુદત માટે	રાજવહીવટ=રાજ કાર	નંયા=ધન-સાધ
ધીરેધું	ભાર	ફાંદી=ફાંસી; શુળી
પુરાવો=સાબીતી	વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવ	દાનિ=બમાડ; નુકસાન
બનાવડી=ખોટો	વાનું પુસ્તક; રોગ	દાચે દાચું=ખરેખર
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત	પારખવાને તેના ઓસડ	કારે=ક્યારે
સાબીત=નક્કી; પુરવાર	કરવા સંબંધી પુસ્તક	અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—બોજ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? બોજરાજ જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? બોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો ફાણુ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજ્યે તેને કેટલું ધનિય આપ્યું ? બોજરાજ નગરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો ? બોજરાજ સાથી ખુશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્યાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના હપર દયા રાખવી. પાઠ પર.

તાણુ=તંગાસ	નર્યા=નિરોગી; રોગ	વાદકાણુ=નસ્તરનું
જિનાશ=બેજ	વગરના	ગુણદોષ=કાવદા ગેરકાવદા
પુરણી=પુરાણ	પહેલું સુખ તે જાતે	ઔષધ=ઓસડ; દવા
કારીગર=કારીગરી કરનાર	નર્યા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાંથી
શમણુ=વાયું ક્વાનો સચો	જાતે નિરોગી	ખોદી કાઢેલા પદાર્થ

(ને) પદાર્થ મોંઘમાંથી	ફહેવાય છે)	તરીકે=માફક; પેટે
ખોદી કાઢવામાં આવે	ખમ્મનો=ખંડાર	આખાદ=સુખી
છે તે ખનીજ પદાર્થ	સદ્ગૃહસ્થ=સારો મ.ળુસ	

સવાલ—મામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? મામમાં કોની જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૩.	રૂપવાન=ખૂબસુરત	મં.ગુ=મંગળી
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	માછી=માછલાં પકડવાને	મં.બીર=બધી ભારે
દસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	તથા વહાણુ હંકારવાને	બયા નક=પાણી ન સકાય
પાસે હતું	ધંધો કરનાર	અન્નચાગી=કુંવારા (તેવી
પેટી=ઓલાદ; વંશ	કાનિ=ખૂબસુરતી	રહેવાનું મન પાળનાર
સ્વાર્થ=પોનાની મતલબ	પાંડવ=પાંડુ રામના	કોલ=વચન
ત્યાગ=છોડવું તે	હોદરા	કૌરવ=કુરુરામના કુળમાં
અર્થકર=વળાય નહિ	યોજનમંધા=સત્યવતી;	ઉત્પન્ન થએલા;
એવી; સખત	બ્યાસની માતા	ધૂતરંગના હોદરા
પ્રતિષ્ઠા=માધા; પશુ	ઉત્કંઠા=આતુરતા	

સવાલ—દસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? દસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રામનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા હોદરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના હોદરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી ? શંતનુ રામ દિન પર દિન કેમ સુમવા લાગ્યા ? બીજે પિતાને માટે કેવી પ્રતિષ્ઠા લીધી ?

સાર—માખાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૪	લોકોનો દેશ	ધસ્લામી=મુમલમાની
સોમનાથ=મહાસપાટણ	ગીજની=અદ્યાનિસ્તા-	વેગન=કેવડ
અદ્યાનિસ્તાન=અદ્યાન	નનું સુખ્ય સહેર	દ્રવ્ય=પૈસા

મંદિર=દેવળ	અમાવ્યું=એકદું કયું	કમર=ચોર
રત્ન=હીરા, મોતી, માણેક	કુચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	વિસારે પડયાં=ખૂલી
વજેરે કીમતી જવાહીર	રણ=દેલીનું મેદાન	જામાં આવ્યાં
નટ=નાચ કરનાર	જંગી=તોપની બારી	આચા=જમના નદીપર
નૃત્ય=નાચ	તાકાત=મગ; જોર	સહેર છે
ખ્યાતિ=કીર્તિ, નામના	મરણીઆ=મરવાની	ચલુક્ય=સોલંકી
ખંડન કરવું=ભાંગવું	દરકાર વગરના	અધાપિ=આજ પણ;
ખંભા=પાંચ નદી	ખુનરે છ=કતલ	હમણાં સુધી
અચ્ચેનો પ્રદેશ	નામના=ખ્યાતિ	પણ=માધા

સવાલ—મહમદ ગીની કયાનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધંધો શું હતો ? સોમનાથ મહા-દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ કયાં ચાલ્યો સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું કયા કયા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાકે પપ.	ઇલાકાનો પશ્ચિમકિનારો	વહાણને બેરવીને સળ-
સુરત=તાપી નદીને ડાબે	સત્તા=હકુમત; અમલ	ગાવી મુકવાને આંકડી-
કાઠે આવેલું સહેર	જહાંગીર=અકબરનો બે-	ઓ હોય એવું વહાણ
પ્રસિદ્ધ=મખીતું	કરો (દુનિયા છોડનાર)	સ્થિતિ=હાલત
મુખ્ય=મોઢું	સત્કાર=આદરમાન	હાલકાર=ખેલી
ખુદ=પોતાનો	કાફલો=ટોળું	કાઠી=માલ બરવાની
નામીયું=પ્રખ્યાત	દહના=હિંમત	મોટી વખાર
મારું=વહાણ સંગર	અગિનારા=ઝટ સળગી	ખીજ=ચૂળ; સફાત
કરવાની જગો	જોઠે એવા પદાર્થ=બરેલા	સર્વત્ર=સર્વથા; બધે
મલબાર કાઠો=મદ્રાસ	હોય અને દુરમના	મચક=મુખ્ય ટેકણ

વસંદ=ડચ; યુરોપ અડ-
માં વિજ્ઞાપનની ચડમાં
આવેલા દોહાંડ દેશના
રહેવાસી

શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા

નિશાની=અંધાણી
સંઘની કળા=આખાદી
અરસામાં=દરમિયાનમાં

સવાલ—સુરત ક્યા નદી પર છે ? એ સહેરમાં ક્યા રોજમાર
અજાવવાને ક્યા ક્યા યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં ક્યા પ્રજા
પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે દરકત કરી ?
શું દરકત કરી ? સંઘાળી આમળ કોને કોની સાથે લડાઈ ચર્મ હતી ?
અંગ્રેજોને સુરતમાં કોડી બાંધવાની રજા કેણે આપાવી ? ક્યા સનમાં
અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી ? (ઇ. સ. ૧૬૧૨) અંગ્રેજ સત્તાનું બીજી
ક્યારણી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોડી હાથ છે કે નહિ ? શિવાજીએ
સુરત ક્યા સનમાં લૂંટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી
બદલ્યું ? પછી મથક ક્યાં કાઢ્યું ?

પાઠ મંદ.

શિર=માથું
કોટે=કોઠે
ફંદ=ખોપરી
નૃપમ=મળદ
વીણુ=વમર
ભૂપાળ=રાજા
નેહ=સ્નેહ; હેત
દાખવે=ગુપ્તે
ચક્ર=ચક્રર
ગળપો=કંઠાયો
પરવરે=આલે

ઉગ્રજનન=મંદિર
ઓપના=શોભનો
ગમો=હુલનો અંગરખો
કાળ=છલાંગ
મૂગ=દરણુ
આન=કુતરો
સુખણુ=સારા બાળીતા
શુક આર્ચ=દેવતા શુક
દરનિશ=કંઠેશાં; નિત્ય
રે=રહે
મેડક=હેડકે
નિર્ગળ=કમળેર

કાલ=કાલ
કાચર=બાચરો
સાર=સારી
રસળી=રસણ કરનાર
તારણી=ગુવાન સ્ત્રી
પદતો=બણતો
પૂર્વો=ગ્રોધો
મંદુરો=મધુર રાગને
વાચા=વેણુ; શબ્દ
વીર=માધ
કામની=સ્ત્રી
કીર=પોષ્ટ

અરણ્ય=પગ

સહકા=મધા

ચાટ=રસતો

સાચો=પકડયો

વિચરે=ગ્લય

સમરવા=કે માથા

લાખો=લાખો માથુસયા

વસમી=અધરી

પાઠ પદ સમજાવતી.

(પ્રશ્ન) જેના નાથપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડાકમાં ખોપરીની માળા, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાગ બગાડતું વાદન કરે છે ? (૧) (જવાબ) હાંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરેરાજ કરતું જણાય છે તે રેટ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે બહુ ઉત્તમ માથુસ છે તો તમે મારા માથુસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરુષો તેના પર બદ્ધ હોત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામે કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ દરણ નથી, તેમ સસલેદ પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા માથુસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ) મુકાચાર્યનું વાદન છે. જે હાંમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીમ નથી તો પણ બહુ જોલે છે, તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કામલ નથી, દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહો ? (૪) (જવાબ) જાપલાના હાથમાં શે.જે નહિ, અને જહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ ક્રોધ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) (પ્રશ્ન) બહુ છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોંધો છે પણ મોર નથી, કાલા માથુસો હોય તો સમજો કે મીઠું જોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (પણ) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, બાઈ

રખે છે, તે જંગલનો રહેવાશી છે ને જંગલમાં પેલા થાય છે, હેઓ ને તે -
પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન) પગ નથી, પશુ ચાલે છે; પાખ નથી પશુ કંડે છે, બધા
તેને આંખથી જુએ છે તો પશુ લાખ માણસથી પશુ તે પકડાયકે રહેતો નથી
તો એ શુ? (૧) (જવાબ) તે ગગન નરહ જાય છે, ધરમાં રહે તો ગમરામણ
ચાય છે, તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને છુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વે=પહેલાં
આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને
દ્વિમાલ્યની વચ્ચેનો
પ્રદેશ
યા=અથવા
રક્ષણ=અથવા
અસંખ્ય=ગણી ન કકાય
એટલા; બધાજ

સરણાગત=રક્ષણ માટે
આવેશો
યજુ=હોમ
પકામાં=પાસામાં;
બાજુમાં
કૂર=ધાતકી; નિર્દય
રક્ષા=અથવા
આહાર=ખોરાક
તોજા=પરાખર

વિષ્ણુ=જુદો
આતર=માટે
વિરોધ=કલટાપણું
ધર્મજુ=દ્રુજ જાજુનરિ
દીદ=દેવોનો રાગ
અખંડ=આખું; સાબુ
ધાધને=દોડીને
વાટ=રાહ

સાર-જગરાએ

નખજાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ ૫૮.

ધડી ધડી=વારંવાર
છકળાટો=ધામ
ભારી=ખટું
અખ=વાદળાં
સકળ=બધા
ચાળા=ચિહ્ન; ભક્ષણ
અહીં=અહીં
અખ=અખેશ

સાહ=પરાખર
અરણ્યવ=દરીઓ; સમુદ્ર
બાળ્યાં=જેયાં
રસ=મધુર સર
યંત્ર=સતાર; સારંગી
વગેરે
રૂપાળા=સારા
અધિક=વધારે
ખંટ=ખંટા

કાલા=નકામાં
કમી=ઓછી
ઉમરાય=પાકે
પીત=પીળા
સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આશ-
ઉત્થાન=સૂર્ય [મવું તે
નૈર્ઋતા=દક્ષિણ અને
પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાનક
સાતળા=કંડા; શીતળ

વસંત ઋતુનાં લક્ષણ. સમજૂતી.

તડકો અને શીંગો ધડીએ ધડીએ બહાવ છે, તાપથી જીવોને થણો ધામ થાય છે, ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ ફોડતાં દેખાય છે. તેથી જ્યાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચંકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફડકાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ ખરોખર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષીઓ દરીઓ કાઢેથી આવતાં ગ્નેયાં, તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરખર થરથર મુબ્બે હાલતાં જણાય, વાજાંજમાં બહુ સારા મધુર સ્વર આવે છે, તેથી બધાં (૩) હંમેશ કરતાં તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે, ફૂલમાંથી બહુ સારો વાસ નીકળીત આવે, આથે ધંટા વાગના હોય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી બધાં (૪) હવામાં ચરમી ઝોછી ફોવાને લાંબે ખાર ઝોગળે છે, અને ઉષાધ, કીડી, અને મંકાડા જોરથી ઉમરાય છે, (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ આજા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ગરે. તેથી બધાં (૫) સોભાયમાન ધતુપ જણાય છે અને સુરજ આશમતા પીળો ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આંખુઆંખુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇલાન ખુણામાં મળી વીજળી થાય છે, નૈર્ઋત્ય ખુણામાં કંડો પવન વાય છે. કારણ કે નૈર્ઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ ૫૯.

કેરેલિંદ=એ નામનો
હલકાળ

કાટી=પતિવ્રત ધર્મ પાળ

નાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા

અંગવ=આશા

સંપૂર્ણ=પુરેપુરી

આચરણ=ચાલચલગત

પ્રવાસ=મહેનત

અવરથા=હાલત

સલાહ=અભિપ્રાય

નિષ્ઠા=ભાવ; આરથા

વાદગીરી=નામના; કીર્તિ

દખાબા બરેલી=કાંઠા-

વાળી; અપકાવાળી

સંબતા=સહુકાધ

ધાયણ=જામખી

પરમજી=પરોપકારી

જૂજ=કદર; પિછાણુ	હસ્તક=તાપામાં	ખેદ=દીલગીરી
આપા=ખોલી	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર	વિસ્તાર=ફેલાવો
મમતા=ચહના; માયા	નામું	પૂજ્યબાવથી=પવિત્ર
મુનશી=મુસલમાનશિક્ષક	પક=પદવી	સાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિકટોરિયાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીના જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો ? ફેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં માદીએ ખેડાં ફાં ? એમના પિતાજીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમાં રિધવા થયાં ? મહારાણી કિંદુસ્તાની આપા જાણુતા હતા કે નહિ ? કંપની કોથી કારમાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૮૭માં શું જનત્ત બન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે થાક કરવામાં આવે છે ? મહારાણીના અમલમાં ક્યા ક્યા સુધારા હાખલ થયા ?

પાઠ ૬૨.

રક્ષ=રક્ષાથ કર	ફે=ઝરસે થા	જાથુ=હંમેશ
દેવ=કાશર	કાળ=મોત; હાર	ક્ષેમ=સુખ
મહારાજ=પાંચમાન્યોજ	ખંધપાડ=ખેસાડ	રાય=રાજા
પ્રાદ=પથા મોટા	દેવ=કીનો; અદેખાઈ	સદગિમાને=સારી
જયવંત=જયશાળી	હુન્નર=કસબ	ઉંચી સાગણીથી
મસ=વધારે	અમથેર=અમારે ત્યાં	પૂજ્ય=પવિત્ર
કળિતિ=મેટાઈ	સંપ=નિરાંત	પ્રત્યે=૧૨૬
યજ્ઞ=આગરૂ	સધા=થાઓ	ધર=રાખ
જાંબાવ=વધાર; ફેલાવ	કાળી=વખત	શક્તિમાન=જોરાવર
જમદીજી=પરમેશ્વર	ગંજ=હગલો	રાજેશ્વર=રાજાઓના
વીખેરવા=ફુટા પાડવા	દાન=પુણ્ય	ધણી
	ખેજ=મોટા	નાથ=પરમેશ્વર

મહાગાની=અક્ષરો | શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી | દીલ=મન
અંકાર; મોટા જ્ઞાનવાળો | પાર=સુધી | સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૬૦. રાજગીત

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે ધણી વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર અહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણી કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજ, મોટાજ અને આજરૂ આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણી વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર અહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું જીક બને એના દુરમનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કકાસ બધા બેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત સંપ થાએ કે જેથી હંમેશાં અમારું બહું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોત્સ્ના રાજપર જોર, આજરૂ અને સુખની દમલાખંધ બહીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી હંચી લામણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવ લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બનાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાગાની, પ્રભુ તું એને તારી હાંવામાં રાખ. એનો પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે, વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર અહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૧.	યદુ હનો તે પરથી એ	એમાં રણજોડજીનું
અરોહ=ચંદ્રગુપ્તના દીક	નામ પડ્યું છે.	હહેરું છે.
રાનો દીકરો	હારકા=ઝડિઆવાડના	યુનાન દેશ=યુરોપ ખંડ
ભદ્રવકુળ=યદુકુળ; એ	વાયવ્ય ખુણામાં ગાય	ની દક્ષિણમ. દેશ છે તે;
કુળનો મૂળ સ્થાપનાર	કવાડના તાખાનું ગામ છે	મીસ

સમર્થ=મળવાન
 ઇ સ. પૂર્વે=ઇસવી સન
 પહેલાં
 નિરાધાર=આધાર વગ-
 રના; ગરીબ
 દવાખાનામાં=હોસ્પિટાલો
 યોતરા=ચતુતર
 આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન
 રથભો=યાંભલા
 મૂળતરવો=જો મુદ્દા કે
 સિદ્ધાંતો પર ધર્મ રચા-

યો હોય ને
 લિરિ=લખેલી ભાષા
 મુખ્યત્વે=ધાર્મ્ય કરીને
 દિસ=દેખ; ખૂન
 શ્રમણો=સાધુઓ
 ઉકડુકડા=ખર્ચાળુ
 હિત=મહું; કલ્યાણ
 મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
 આમલ=મગીતકાર; દમાણ
 વર્તાત=હકીકત

લાડી=વટુ
 લંકા=સિંહલદીપ; હિંદુ-
 સ્તાનની દક્ષિણમાં બેઠ
 છે તે
 સંગમ=નાની નદી મોટી
 નદીને જો જળ્યા મળે
 તે જગ્યા
 પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
 પુરાણ=હિંદુઓના એ
 નામના શુના ધર્મો

સવાજી—જેઠાધર્મને કયા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
 ચંદ્રયુક્ત અને અશોક કયા વસના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
 અશોકે પોતાની રૈયનના બલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
 નારના ભેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોધાનો વર એ
 કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૨.

વંશજો=વંશમાં જન્મેલા
 ખડેર=ભાંગી પડેલી
 ઇમારતો
 ગુર્જરરૂઢ=ગુજરાત
 નીડરે=ખીએ નહિ એવો;
 હિ મતવાન
 વચ્ચી=મેલેલું પાળનાર
 બાટ=એક જાતના વાહન

જુ; ખરા ખોટા વખાણ
 કરનાર
 પટાવતો=રાજના મુખ્ય
 સરદારો
 કતલ=કાપાકાપી
 પડાવ=મુકામ
 મરણીઆ ચક્ર=ચાહોમ
 કરી; ઝંપલાવી
 ગર્ભવંતી=મે શુવવાળી;

દહાડાવાળી
 સમય વિચારીને=સમય
 સચક્તા વાપરીને
 નિર્ભય=ખીક વગર
 રથજુભિ=જડાઈની જગ્યા;
 રથજેવ
 ચાહોમ કરીને=મરણીઆ
 ચક્રને
 ઝૂઝીને=જુરસાથી લડીને

સવાલ—આશિકના પછી કેટલે વરસે મૈર્વવંશના રાજાઓની સત્તા
 ઊઠી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ ગયો ?
 તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના
 રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી
 વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે કયાં હતું ? વલ્લભી વંશ
 કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી
 રાજાઓ મળતના કોણે હતો ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ?
 વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા
 નગરમાં હતી ? જુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો.
 રૂપસુંદરી કોણે ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણે તેડી ગયું અને શા મટે ?

પાઠ ૬૩.

બનરાજ=જયશિખરનો
 કોશરો

દેખરેખ=તપાસ

મૂળરાજ=રાજાનો છેલ્લો

(એ મૂળ નક્ષત્રમાં
 જન્મેલો હતો)

એક=સૌથી સારો

પ્રપ્ત ઉંમર=સમજાણી

ઉંમર; અઢાર વરસની

ઉંમર

કદવર=કવિ ને ભરાઈ

જામળો=કાળો

શ્રીચળ=સિદ્ધપુર, એ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે

ગ્રાસ=કર; ધાક; કંટાળો

ગુનામદ=ગીરનાર પર્વ-

તની પાસે શહેર છે

(હાલ એમાં બાળી

વંશના મુસલમાન

રાજાનું રાજ્ય છે)

ખાલસા=જપ્ત

સતી થવું=ધણીના

મુઠ્ઠા સાથે જીવતા

બળી મરવું

આશુ=દુવાઈ; દુઃખ

શૈવ=શિવનો

બાલ=બાળક તથા

ધંધુકા તાલુકાનો તથા

કાઠિયાવાડનો કેટલોક

ભાગ

સહસ્ત્રલિંગ તળાવ=એ

નામનું પાટણમાં તળાવ

હતું એનાપર હાનર

મહાદેવની દહેરી હતી

તેથી એવું નામ

પાડ્યું હતું

દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી

ખરી જોડી વાત

બાધ=હરકત

વૃત્તિ=ભાવ; ધૃત્તા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજ પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે ક્યું સહેર વસાવ્યું ? એ નામ પડવાનું કારણ શું ? આવડા વંશનો હેલો રાજ કાણ અને તેને ફેટલા છોકરા હતા ? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એનાં મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજદેવીએ શું બંધાવ્યું અને ક્યાં તથા ક્યારે ? સિદ્ધરાજના ચારીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કાણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ ફેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઝોળખાણ આવ્યો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે ફેટલાં વરસ સુધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો, રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો ? શ્રીચંદ્રનું બીજું નામ શું ? એનું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે ફેટલા વરસ રાજ ક્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણ્ણવીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ? સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કલ્યાણના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૪.	રાજબાની	આકૃત=દુઃખ
કિમરાવ=અમીર	ભેગમ=પાદશાહની સ્ત્રી	કપાઝપી=મારામારી
યોદ્ધો=સૈન્ય	ગામલાણુ=નાશકની પાસે	રાગ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
અલાહિદીન=ખીલજી	કુંગર છે	દુરાચરણી=ખરાબ
વંશનો બીજો પાદશાહ	દીપી=શોભી; ખીલી	માલનો; દુર્ગુણી
પાટનગર=રાજનગર;	અધઠિત=અયોગ્ય	

સવાલ—વાધેલા વંશનો મેલ્લો રાજ કયો ? કરણુવેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણુની કહ રાણી ખૂનસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની ભેગમ થઈ ? કૌલાદેવીનો બેઠરીનું નામ શું ? કોની સાથે પરણી ? કરણુનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૫.	ભૂટનાર	સુશોભિત=સારી શોભા
ખંડ=દુર્લભ; બળવો	કાસળ=મૂળ	યમાન
લડવૈયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમા; છેડો;	વણુકારો=વણુનાર
પથઃપાપ=પરતાવો	છેવટની હદ	ઉમદા=સરસ
અંતઃકરણુ=મન; દીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઘોરમ=મેળો
ધોર કર્મ=ધાતકી કામ	મેલ્લ=સારી; ઉમદા	ધોર=પાપી; કૂર
વાટપાકુ=રેતનો રોડો	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—યુદ્ધરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુગ્ધરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું સહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? સહેરની દોલત તથા આગાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુખી હતો ? અહમદશાહની કમર કયાં છે ?

પાઠ ૬૬.	તલવાર વખણામ છે	બેટ=શંખોદાર, એ
મોજીલો=આનંદી	જગત જુશિર=જગત	- દારકાની પાસે છે.
જામ=મુસલમાની વંશનું	પોદીટ, એ દારકા	શ્રીમંત=પૈસદાર
નામ છે	પાસે છે.	ફરદોશ=આંખાવાડી
બેગડે=બે ગઢ છતનાર	ચાંચીઆ=ફરીઆમાં	અમરાઈ=આંખાવાડી
શીતુ=ફૂલક; બાંક	લૂટ કરનાર	કાંઠ=મપકો; ફળદેવો
દાખ=ફરબ	ખાલસા=જાત	વાજાન=વાળાં
શિરેલી=ચુજરાતની	પ્રતાપ=પ્રાંત	ઉસ્તાદ=ગુરુ
ઉતારમાં છે. અહીંની	મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા	

સવાલ—મહમદશાહ ખીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ કાયા પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ છત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજ્યોને હરાવ્યા ? ૧૮૪૨ માં શું બનાવ બન્યો દરોઆની લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું ? બમરીઓ કુવો કયાં છે ? મહમદશાહને કયાં દાટયો છે ? મહમુદે લોકોપયોગી શું કામો કીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૭.	બક્ષયા=બેટ કર્યા.	વડોદરા=વિશ્વામિત્રના
સર=તાબે	ટકી શકાય=ટકર લઈ	કાંઠાપર ગાયકવાડની
લગામ=સત્તા	શકાય	રાજધાનીનું શહેર છે
હસ્તક=તાબામાં	ખંખાત=મહી નદીના	હવાલે=તાબે
વશ=તાબે	મુખ આગળ શહેર	મગર=અંદાતરી
ખચાવી=પચાવી	છે. એમાં મુસલમાની	આપધાત=પોતાને દાથે
ફર=વેરો	રાજ્ય છે.	પોતાનો જીવ કાઢવો તે
ફર=ભાવ	ફતેદ=જીત	અંત=છેડો

સવાલ—મહાદેવ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ ગયો ?
તેણે શું કાણું ? બહાદુરશાહ કયા બે જગરા શત્રુને જીતી લીધો નહિ ?
યતિનંદપાન કોણ અને તેણે શું કાણું ? ગુજરાતના છેલ્લો મુસલમાન
પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૮.	નાળચું = નળી	રરા = આઠાસમાંથી ને
આખું = ગુજરાતની ઉત્તર-	ધુમ = ધુમાડા જેવી	પાણીના બાંધાએકા
રમાં પર્વત છે	વરાળ; ઓસ	કાંતરા પર છે તે
મટા = મરાવ	મંજી = પાસનો ઢગલો	ઝાઝા = ડાંડીના જોરથી
અમકાન = ઝગકારા	મિજી = મિનાડ	હાતમાંની વરાળનું પાણી
મું પડું = નાડછાનું ધર	બાંધાઈ ગય છે = ફરી	થયું તે; ઓસ; ધર
વાદળા = આબલાં	અથ છે	

સવાલ—વરાળ, વાદળાં ધુમસ, ઝાઝા અને વરસાદ એટલે શું તે
સમજાવો. આખું ક્યાં છે ? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે ?
ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે
પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ ફેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી
જગા મણાવો. વાદળાં શેના અને છે ?

પાઠ ૬૯.	હુમકું	રડીમર
બેગા થયેલા = મળી	સપાટી = પદાર્થનો ઉપલો	ફેરા = ખારો; ચક્ર
ગચ્છેલા	ભાગ	આરપાર = એક છેડાથી
સહ = વહાણના કુવા સાથે	આમળોટ = વરાળથી	બીજા છેડા સુધી
બાંધેલું પવન ભરવાનું	ચાલતું મોટું વહાણ;	

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ
મણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે
પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરા કેટલા વખતમાં

પુરો થાય છે? પૃથ્વી ને ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની
હોવી જોઈએ? પૃથ્વીને અરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ
ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? ઊકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે
ધરો ફરે છે કે ઊકરાઓ ફરે છે.

પાઠ ૭૦.

અંતરે=છંટે

ચોકસ=મુકરર

રિચતિ=દાસત

ગનિ=મળ

જોત=મળમતો કાકડો

વાર્ષિક=વરસની

સવાલ—દહાડો ને રાત કેના કરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઈ
દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ
શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને
તે દિવસ કયા?

પાઠ ૭૧.

અમાસી=ધાત્રુ

કરાંડી=તપામ, તુવેર

વજેરેના સુકા છોડ

પુ'પરા=સુકાં કુંડાં

કાદા=નીક

કાંસ=પાણી જવાના

માર્ગ; નીક

ટી=ખડખડ

ખરીફ=ચોમાસામાં

વવાતાં ધાન્ય

વાવણી=રોપણી

કરપી કે છે=રાંપડી

ફરવે છે

નીંદી=કબેડી

હેલી=ચાલુ વરસાદ

વજે છે=ધાય છે

માફકસર=જોઈતો

તીડ=ખેતરને નુકસાન

કરનારે તપખિરીઆ

રંગનું છવડું

ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ

રવિપાક=સિઆળુ પાક

કડખ=જુવારના સુકા

સાંકા

સરકાર ધારો=મહેસુલ

ખરે=મોંઘપર પડે

ધરે=ચોળે

તંબોળ=પાન

ધરે=પહેરે; ઝોટે

શાલ=જીનનું કીમતી

લુગડું

હાટે=ચીરા પડે

ધરે=ઝોછા થાય

ભલીભાત=સારી રીતે

જળ લેંડા જળય=પાણી

સુકાઈને ઝોખું થાય

પામે=મળે; આવે

ગુજુવાન=રાવણગાઝ

યુજ્યકારી	ખાસું=મળનું	ચંપા=પીળા રંગનું
હોળ=પાણીની ટાંકી	દુબાદુબ=દૂખી ગમેલી	સુગંધીધર ફૂલ
લાગ=લાગે	હચારે=ખેલે	બલાં=સારાં
ચંદન=સુખડ, કેસર	મલાર=રાગનું નામ છે	દુલાય=મોટા થાય; ખીભે
વગેરેન બસીને લચકા	ખેતીકાગ=ખેડુત	ખાટ=ખારે
જેનું બનાવે છે તે	ચંપેલી } એક જાતનાં	ચાખડીઓ=પાવડીઓ
મીઠા=મધુર	જુધ } સુગંધીધર	દ્વિચોળા=દ્વીચકા
વજ્યનોલ=વજોળ	ગય } મઈદ ફૂલ	ખાટ=ખાટભો

સવાસ—હનાળામાં ખેડુનો શું શું કરે છે ? હનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું જાય છે ? ચોમાસામાં ખેડુનો શું કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિયાળાનાં શું કામ કરે છે ? શિયાળામાં શું શું ચચા આવે છે ?

કવિતાની સમજૂતી

શિયાળામાં ઠંડો પવન પવન વાય છે. જાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે, લોકો શરીર તેલ ઝોળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગત પહેરે છે, ને શાલ ઝોડે છે, ગરીબ અણસના પગ અને માલ ફૂટી જાય છે. શિયાળામાં છાકો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે સારો ખોરાક ખાવાથી જોર આવે છે. (૨) હનાળામાં પાણી હડા જતા રહે છે. ઝોઢાં થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી ષણ ઝોઢાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે. અને સારા યુજ્યવાળાં કેસુડાનાં ફૂલ ષણ થાય છે. (૩) હનાળામાં પાણીના કુંડ, દુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણ વદાલા લાગે છે. કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે. કાયમ મધુર સ્પર્શ ખેલે છે.

અને તાપ પછોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મજાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી ચર્ધ રહે છે. લોકો મસાર રાગ ગાય છે ને ખેડુનો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુદા, જાવ અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીંચે છે; ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રો, પાવડી, દોંચિકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૨.

સલામતી=દુધિયાર ન-
માવી સલામઆપવી તે
અધિકાર=એકાદો; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર;
અધિકારી
કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય
અધિકારી
મર્વનર=છલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માલીતી=સમજ
રેલ=પૂલ
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી છે તે
બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રંબક=
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-
વરીના મૂળ આગળ
એ શહેર છે.
બળધોધ=પાણીનું બેસ-
બંધ ઉપરથી પડતું તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યનો
મુલક
મદામજેશ્વર=મુંબઈ
છલાકામાં સલામિમાં
દવા ખાવાનું ટેકાણું છે
મર્વનર સાહેબ ઉના-
ળામાં અહીં રહે છે.

પુના=પુના જિલ્લામાં
મુળામુઠા નદી પર
શહેર છે. એમાં પેશ-
વાની રાજવાની હતી
પુનાનાં પાન વખણાય છે
મંડળ=સભા
કાચલ=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઈકોર્ટ
ન્યાયાધીશી=જસ્ટીસ કર-
નાર અમલદાર; જડજ
ડિરેક્ટર=છલાકાનો કેળ-
વણી ખાતાનો વડો
અધિકારી
મેચક=નકકી

સવાલ—મુંબઈ છલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય
બીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ?

ગુજરાત ક્યા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ હલકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સાથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? હલકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુંક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઝોલાપર રહે છે ? મવર્નર સાહેબ સિઆળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબઈ હલકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? મવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઝોળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? હલકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાનાં ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કેના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ હલકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે ક્યા ક્યા ?

પાઠ ૭૩.

હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો

ઉતાર=મુસાફર

ફાંટા=શાખા

મિલો=કાપડ વણવાના

કારખાનાં

કારખાનાં=કામ કરવાની

જગો

ગીરદી=મીડ

લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપી

આના ધણી

મિનારા=પુરજ

વેમવ=સુખનાં સાધન

યાનક=સ્થાન; ડેકાણું

ત્રેણાકાર=ત્રણ ખુણા-

નો ઘાટ

વિસ્તાર=લંબાઈ અને

પહોળાઈ ગુણતાં જમી-

નતું જે માપ આવે

તે; ક્ષેત્રફળ

કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-

આના ધણી

હાથ=જકાત

વણાટ=વણવાનું કામ

તાર=તાંતણા

ત્રણ તાર=ત્રુતરાઉ, રેશ-

મી ને કનખી વણાટ

ખોડાં=જંગડાં; અશક્ત

પાંજરાપોળ=અશક્ત

દોરોને રાખવાની જગ્યા

સહિત=સાથે

દેવસ્થાન=દહેરું

ઢાવણી=લસકરને રહે-

વાની જગ્યા

ગોડું લસકર=સોલજરોનું

સરકર
રોગને=કબર

શોખા=દેખાવ
કાલેજ=પાડશાળા; હંચુ

જ્ઞાન આપવાની મોટી
નિશાળ

સવાલ—મુંબઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સંચાર થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પાડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈને આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસતી છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર અદિઆનું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં ખીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી ? અહીં કયારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે ? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૪.

જંપસર=મરૂંચ જિલ્લા-
માં કર્યો છે
રેલવે=લોહાની સડકનો
રસ્તો
હાદર=નદીનું નામ છે. એ
રેવાકાંઠાના કુંબરમાંથી
નીકળી અંબાતના અ-
ખાતને મળે છે

એમેએમ=એમેએમા
પોલી=માલ લાદેલો બળદ
વણુખર=પોલીનું ટોળું
પેઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી
રાખ્ય છે. અહીંની
પાપડી વખણાય છે
પંજે=સપાટો
પોરબંદર=સુદામાપુરી.
એ કાઠિઆવાડમાં છે

વીરમગામ=અમદાવાદ
જિલ્લામાં શહેર છે.
અહીં મુનસર તળાવ
જોવા લાયક છે
ડીસા=એ પાલણપુર
એજનસિમાં શહેર છે
વેપારીમર્ગ=માલ લઈ
જવા લાવવાનો રસ્તો
કાફલે=જથ્થો; ટોળું

ચરણ=પાલણીપુર એજ- નગરપાકર=સિંધના તાલુકો છે.
નિસમાં છે. ચરપારકર જિલ્લામાં

સ્વાલ-જાંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે ક્યા ક્યા સ્ટેશનો આવે? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઈ રેલવે જાય છે અને તે ક્યાં સુધી જાય છે? સુરતથી મુંબઈ જતું હોય તો કઈ રેલવેમાં બેસવું પડે? રસ્તે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય? આગાડીમાં જવાનું સારું કે પગ રસ્તે જવાનું સારું? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી? મુંબઈથી દારકા શી રીતે જવાય? દારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય? પોરબંદરનું બીજું નામ શું? પોરબંદરથી જાંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે? આગાડી અને આગખોટ નહોતી ત્યારે જુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો?

પાક ૭૫.	આપવા તે	આખાદ=ચડિઆતું
જુમ=થોડી [સૈકો	સ્વતંત્રપાત્રુ=આપ અ-	બેનમુન=જેનો જેડો
સદી=સોવરસનો કાળ;	ખત્યારી	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
તુવાર=રજપુતની જાત	રંગારી=રંગનું કામ	ઐહ=ઉત્તમ
ચોદાજી=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડો; છેવટની	થેરાવો=ફરતો થેર
ખંડણી=નાના રાગજો	હદ	ગુરજો=મિનારા

મેટા રાગને રૂપીઆ ધાક=કરબ; દાખ ટકી રહે=કાયમ રહે.

સ્વાલ-ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧મા સૈકામાં કેતું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦-૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું? ૧૯૦૩માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા.

પછી આખા કેમ થઈ શક્યું નહિ ? આંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ?
આંપાનેરના કિલ્લાનું બ્ચાન કરો. પાવાગઢ પર ઠાનું દહેરું છે ? પાવાગઢને
લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું શું ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૬.

ગરમી=ગરમ વસ્તુને અ-
ડકવાથી જે ભાગણી
પેદા થાય છે તે
અપકો=ડામ
જહેલા=ફાલ
વજન=તોલ

સ્થિતિ=હાલત

છલાછલ=છેક માથાસુધી

ઉપસીને=ટુલીને

ધન=નકર

પ્રવાહી=રેશે ચાલે એવું;

પાણી જેવા રેલાતા

ખંખેરીએ=રાખ દૂર

કરીએ

સકાચીએ=પરાપર

ગાઠવીએ

પસરી=ફેલાઈ

પાટોપાટ=એક છેડાથી

બીજા છેડા સુધી

ફેલે=કદ વધે

સવાલ-ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે ?
ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી
શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી
જાણવાય. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં
શું શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૭.

અંકોઆય=કદ નાનું આય
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ
લોહાનો પાટો
સળગડ=મજબુત
ડાંકણ=ડાંકણું

વાયુરૂપ=વા જેવા

સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;

ખરું રૂપ

અંક=વહેમ; ગુંચવણ

બરેલા વિચાર; સંદેહ

ડોળી=ઝોળી

કસો=કેસો

આજુપટ્ટા=શાલ વગેરે

ઉદાહરણ=દાખલો

દુંકાણું=સહેજ ગરમ

મુકાબલો=સરખામણી

ભાગણી=અસર

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને હંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી લાગવાનું કારણ શું? દુઃશાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંકું શા માટે કહીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૮.

કામળો કરવો=મેંમાંપાણી
બરી પાછું કાઢીનાંખવું.
ધુંટડો=એકે આસે
પિવાય તેટલું
ખટમટું=સહેજ ખાટું
તુરં=તુરંશ પડતું
ચૂ ચૂ=ચૂંક ચૂંક
બનાવટી=બનાવેલા

ગોરમટી=ગોરાડૂ માટી
ખંધક=ખાંધા કરનાર
મજાગુતી=તાકાત; ગેર
કાકડો=ગળામાં બદારની
બાળુએ દેખાતો મટો.
એ મટો નાના છોક-
રામાં દેખાતો નથી
મોટા માણસમાં
દેખાય છે
અવાળુ=દાંતના પીઢિયાં

ટુલવેલી=પકવેલી
ચાંદી=ફેરફાર
દાદ=અગત
અચરકા=ઓઠકાર.
ઉલટી=વાપીટ; ઓકારી
કોફીલું=થોડું દુઃશાળું
મહીસાગર=મહી નદી
ખદખદ=ખદખદ થાય
ચકતું=મેટેલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી કયાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે ટુલવતા હશે? ફટકડી ટુલાવતી વખત ખદખદ છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૯.

સીસું=મેલાંબુરા રંગની
ધાતુ

અસરકા=અસારાથી પડે
લા કાપા
મે મોલ=થોડું

જંગલ=તાંબાનો કાટ
કટાણું=કટાપણું
રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંજારામે કલાઠ વિષે શું શું કહ્યું? વાસણને કલાઠ દેવગવવાનું કારણ શું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૮૦.	ને નક્કર	ચીકાણું
મોઝ=છાપરાની વચમાંનો	ટકાઉ=ટકે એવું.	કાલુ=શેરડી પીલવાનો
આડો થાંભલો	કાપટ=કાકડું	સંચો
ધોડિઆટ=પીડને સમાંતર	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ દીવેલ વગેરે
નાંખેલું જાડું લાકડું.	ટલ્લિ=વધારો	પીલવાનો સંચો
એમાં દોંયકા સાર કડાં	શીસું=ઝટ હાટી જાય એવું	ચઢિયાનો=ચઢતો
જડવામાં આવે છે	રેસાદાર=રેસાવાળું	દાથીદાંત=દંતુશુળ
સરપણ=મળતાયુ	પરનાળા=નીક; મોરી	ઘાટખંધ=ઘાટદાર
કુંપળ=રીસી	ધટ=મજબુત	ઝોપીને=ખસીને
ગણતરી=દ્વિસાળ	ખિચે,ખિચ=પાસેપાસે	મુઠ=દ્વાથો
ગર=વચ્ચે ભાગ	એકાકાર=એકમેક	મહોરાર=રમકડાં
સંગીન=ધટ; મજબુત	ચીવડ=ચિકાણવાળું;	ચોકસ=મુકરર

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે ? આપણને કુવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા પરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઝોજો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી અને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે અને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે તે શા કારણથી ? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે ? કોર્તરણી કામ જેવું દાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? દાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? દાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? દાથીદાંત શું કામમાં

આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શ્યા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનરપતિ સેન્દ્રિય પદાર્થ નામ દો.

પાઠ ૮૧.	વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણનાં	અગચાઓ=સેકટો
કાર્ય=કામ	નાનાં પાંદડાં	પુ' કેસર=નરતંતુ
મુગંધી=મુશબો	નાવુક=કોમળ	શ્રીકેસર=શ્રીતંતુ
સોડે છે=પીમળે છે	ચૂંટી=તોડી	પરાગદોશ=પરાગનો
પાંખડી=પાંદડી	સળંગ=આખો	જયો
જનસંતી=એક જાતના	ફૂલમણી=ગોટો	પરાગકણુ=પરાગની રજ
ફૂલ	ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-	રજ=પરાગના ઝીણા
કળી=ખીલ્યા વગરનું	છને ગોટા જેવું બને	કણુ
ફૂલ	છે તે	ખીનશય=ખી બંધાવા-
ઢાંકણુ=કવર	સરણાહ=પીપી	ની જગા; ગર્ભાશય
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણુ	મુખ્ય=મરેરનો	સૂત્રમખીજ=ઝીણું ખી

સવાલ-અતર સેનું બને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાહ જેવો શ્યા કારણથી દેખાય છે ? ક્યા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ ક્યાં હોય છે ? ઘણું નરતંતુ ક્યા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

પાઠ ૮૨.	માવજત=સંભાળ	જળવાય=સત્રવાય
પ્રવેશથી=દાખલથવાથી;	યોજના=ગોઠવણુ	પતી રહે=પુરું થાય
પેસવાથી	ગર=માવો	ફાલવા=છોલવા
પોષકામાં=પોષણ કર-	વર્ગ=જાત	પાઠ ૮૩.
વામાં	પોષકા=ઘણાની સીંગો	પડ=થર

ફાડ=ભાગ	સાવ=કસ	ફળ
બીજાં કુર=ફણુગો	માફક આવે=અતુફળ	રડાફા=જેની માળા બને
ફણુગો=સણુગો	થાય	છે તે મધુકો; એક
પોપણુ=ગુજરાત	રામફળ=સીતાફળ જેવા	બતના ઝાડનું બી
દિલ્લ=એ દાળવાળાં	લિલાશ પડતાં રંગના	

સવાલ-બી ને જગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં બી એકજ ને કયાં બી દિલ્લ છે ? દિલ્લ બીમાં બીજાં કુર કયાં હોય ? બીજાં કુર શું ખાઈને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે જાગ ક્યારે જીએ છે ? જીગને કયાં આવે છે ? કયાં બી વહેલાં વાવનાં જોઈએ ? કયાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નદિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૪.

સુધિ=દુનિયા	ડીંડું=ડીંચું	કોથળી
રોઆ=દેખાવ	પ્રાણુરક્ષક વાયુ=જીવન	નસો=રંગો
આત્મા=મન	રક્ષણ કરનાર વાયુ;	ધન=ધીમ
પ્રસન્ન=ખુશ	એકિસજન વાયુ	ધટા=ભરાવ
અંશ=ભાગ	પુષ્ટિ=બળ; જોર	પ્રકાશ=તેજ
	જરૂર=પાલન કરવાની	

સવાલ-તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે ખડું દુઃખ જુદી જાય છે ? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે ? ઝાડને પાંદડાનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું, જરૂર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય ? જે ઝાડના પાંદડાંની નસો ડીટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકજ હોય છે કે દિલ્લ ? પાંદડાં લિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાકે ૮૫.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	ચરખો=કપાસમાંથી
નમસ્કાર=એ હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	કપાસીઆ છુટા પાડ-
માયું નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	વાનો સંચો
નર્થ=એકલા	નહિ	ચદિઆતી=સરસ
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેટોળ	મસળો=ચોળે	નુકસાનકારક=નુકસાન
વાવેતર=રોપણી	ફાયદાકારક=યુષ્કારી	કરનાર
પાણીપોતી=એજવાળી;	જમન=હોશિયાર	કોવત=જળ; જોર
સરદીવાળી	અરખસ્તાન=એ દેશ	અનિયમિતપણે=વગર
સોડમ=વાસ	હિંદુસ્તાનની પશિમે	નિયમે
તેજદાર=તેજવાળો;	એશિઆખંડ છે.	હદ બદાર=જાહે; વધારે
અળકતો	છડીને=હોડાક'દી નાખીને	કાળજી=શીકર

સવાલ—આ એ શું છે ? આ ધણી કયાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર કયાં થાય છે ? ચાને કયું જાતીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ વહેલી કયાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાશીના જંગલર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે જાપાનેઝમાં આવે છે ? આ અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. આ ફાયદાકારક નથી કારણ કે આ જૂઝને મારી નાખે છે અને કાંધને ઝાંછી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશા આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઈ શકતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાકે ૮૬.	ઉનદા=કીમતી	અમેરિકા=એ ખંડ છે
અમીરી=મોટો દરજ્જો	ગરમ હવા=ગરમી	મીસર=હિંદુસ્તાનથી
ચિહ્ન=નિશાની	ચીન=હિંદુસ્તાનની	વિલાયત જતાં રસ્તામાં
નિર્ધન=પૈસા વગરનો	પૂર્વમાં દેશ છે	એ દેશ આવે છે.

કપાસ=રેનો ઊડ	નક્ષત્ર=ઉપચલ	કાલાં=કપાસનાં ફળ
પાંખડી=ડાળી	જીંડવા=ખીલ્યા વગરનાં	વીણુવો=લણુવો
કપારીઆ=કપાસનાં ખી	કાલાં	અંકાય=નકી થાય

સવાલ—હુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસનાં પાંદડાંના આકાર કેના જેવો છે ? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે ? કપાસને કેટલી વાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રેનો બાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ? કપાસ વીણુવાનું કામ બાયડીઓ ને છોકરાંઓ કેમ કરે છે ?

પાઠ ૮૭.	ગરમાવો=ગરમી; ફેંફ	હલેસાં=ચાટવા
ગલર=ગળાની નીચે	બીંગડાં=ગડા પડ	મુકાન=વહાણુને ફેરવવા-
લટકતી ચામડી હોય તે	સરકી=જપતી	ની ગતિ આપનાર યંત્ર
નિભાવવો=ટકાવવો	મછવો=નાની હોડી	કણકી=ઝીણા ચોખા

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે જાણવો આપી સમજાવો. માછલાંનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાંનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાને ઘાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ઘણાં ઇંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૮.	કરીડ=પરડાનું દાડકું	કચરવાણુ=ચુરેચુરો
નાગ=ફેણુવાળો સાપ	લોચા=માંસના ગટ્ટો	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
કાંચળી=સાપની બાંધ	સકોચી=નાના કરી	પહોળો બાગ
ડાંવાળી પાતળી ચામડી	ડાચું=જડણું	બલીચિંગ પાકડર=ધો-
પાંસળી=પાસાપરની	ડંખ=ચટકો	વાના કામમાં વપરાતો
દાડકો	ગળીગળય=ગળે ઉતારી દે	સફેદબુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ અને એર ચિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપનું ઇંડાં મૂકે છે કે વિચ્છાય છે ? સાપનું એર ઉતારવાને ઉપાય શો ? ક્યા એરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળતું તેમ ચાલી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાકડો રંગ કેવો હોય છે ? (જેને કાનને ઠેકાણે કાચ્યાં હોય છે તે ઇંડાં મૂકે છે.)

પાઠ ૮૯.	કળી	ગુંમળાતી=અકળાતી
માંસાદારી=માંસ ખાનાર	જીવ હિંસા=હત્યા	લપલપાવી=બહાર કાઢી
સેવાળ=લીલ	ગૂમ ચવાથી=દેખાતા	ગોળો=પેડો
દીશી=કુંપળ; પાંતરાંતી	બંધ ચવાથી	બવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને જો ગાંઠોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ

લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નાદ ને હોય છે
તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકાં ચતાં સુધીમાં તેના
ક્યા ક્યા ને કેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ?

પાઠ ૯૦.

પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=ગત
કરવત=લાકડા વહેરવાનું
જોગમર
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર
મિઠાય=મધ થાય
રજપુતરાતન=ગુજરાત-
ની કિતરમાં પ્રાંત છે
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી
લંબગોળ=લાંબો ગોળ
ટપકીદાર=ટપકીવાળું

શીણુ=પરપોટા
પાલા=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનું ઝાડ;
એમાંથી ગળીનો રંગ
બનાવે છે
કોળ=દિલ્લ ધાન્ય
ધાણુ વાળે=નાશ કરે;
ઉજ્જડ કરે
ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ.
પાન વગરની
હીણુભાગી=કમનસીબ
ખરપડી=એ નામનું
જીવડું

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
વખત; કડાકા
અગણિત=ગણાય નહિ
એટલા; બહુજ
ઉત્તમ=એક; સૌથી સારા
વળામણનો=વિદાય થતો;
હાથીએ
ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
પુરાં કરવા=જીવ લેવો;
મારી નાખવાં
પાથરી=દાંડી
ખાળી=અટકાવી
ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ ક્યા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના
આગલા ને પાછલા ભાગમાં શે ફેર છે ? તેની પાંખની રચના
કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં
પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઈડાં મૂકે છે ? તીડની માદા
ખાડા શાથી ખોદે છે ? તીડના ઈડાનો રંગ કેવો
હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઈડાં મૂકે છે ? ઈડાંનું રક્ષણ

શી રીતે કરે છે ? તીડ શું-શું ખાય છે ? તેને શું ધાણું ભાવે છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ જીડતાં થવાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૧.

જટર=હોજરી; પાચન
થવા માટે પેટની ડા-
બી બાજુએ ખોરાક
ખરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ત્રીજી વસ્તુ
મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ખાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
ગોલી=પોકળ
ધંબળ=પેળ
ખુધા=કમરમાંથી વળી

ગએલાં
દળકતાં=દાળપડતાં
ચટકા=ડંખ
ચમચમે=કમકમે
લાળ=ચીકણું શુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોધાણું
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અ-
ટકાવવા માટે જાળીદાર
લુખડાની બનાવેલી તે
કિવનીન=સિંકાનાના
આડમાંથી ઉત્પન્ન થતું
સત્વ; તાવ કાઢવાની

દવા. એ સ્વાદમાં
ખટ્ટજ કડવું હોય છે
ખંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, ગૂઃ
માંકડ વગેરેનાં ઈંડાં
ચોરસકુટ=૧૪૪ ચોરસ
ઈંચ; એક કુટ પહેાળું
ને એક કુટ લાંબું
કેરોસીન=માસતેલ; વાદ-
બી રંગનું પાતળું તેલ
૩ ધાક=શું મળાક
કામર=ખનીજટાર
લોખાન=એક જાતનો
ચુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્મનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક ચંચળી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્મ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર જોળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડાં ચૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડાં

અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાક હર.	અત્યંત=અણુ	અંબાડી=દ્વારથી ઉપર
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેટી=વિંટાળી	મેસવાનું=આસન
રસાલો=ખટલો; થોડા	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી	ચમટી=કચડી
લસકર વગેરે	કાઢવાનું=વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
ખટ=લાલણીની અટક	દફડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
દેવ=રાક્ષસ	ટેરતું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=દ્વારથીનો દાંકનાર	પુષ્ટ=મગડા; બરાઉ	

સવાલ—શિવાચારાવ કાણુ ? મહેમદવાદ ક્યાં છે અને શું છે ? એ કાણુ વસાચું હતું ? દ્વારથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. દ્વારથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે ? દ્વારથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. દ્વારથીનો ઉપયોગ કહો. દ્વારથીના ગુણ ગણાવો. દ્વારથી વિષે કહેવતો કહો.

પાક હર.	તલપ=ફલંગ; ઝડપ	રંગમેદ=રંગમાં તફાવત
સંબંધ=વળગણુ	સળંગ=જોરશવર	પરિપકવ=પુરેપુરું પાકેલું
બોધાં=જડિયાં; મૂળના	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ; કારણ
રેસા; હુંકા	ગોધ્યાં=પૂર્વાં; કળાજકર્ષા	ચક્રચકિત=ચક્રચકતા
બેમાલમ=જાણાય નહિ	ફરક=ફેર; તફાવત	
એવી રીતે	પલટાય=બદલાય	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલા અને ક્યાં ક્યાં કારણ છે તે દાખલો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાંજિલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલો

રંગ બબકાદર શા માટે બનાવ્યો હતો ? ફૂલનો રંગ શુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હતો ?

પાઠ ૯૪.	પાણી જવા માટે ઉપ-	સ્નાયુ=જો તંતુ વડે હાડકાં
મલીઝો=સાંકડી શેરીઝો	રથી બંધ કરેલો રસ્તો	ને માંસના રેસા વળ-
હૃદય=લોહીની ટાંકી	હીણુ ચવું=કમજોર ચવું	એકા રહે છે તે
ધોરી નસ=મોટી નસ	શિરા=નસ	ધબકારો=ધબધબનો
મોરી=તીક; નાની ગટર	રેટમાળ=પાણી કાઢવાનું	અવાજ
ગરનાળું=મોટી ગટર;	દોચકાવાળું ચકર	ટકોરા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરે. મંદુ પાણી કેવી રીતે નડી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજવો. મંદુ પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શા રીતે થાય છે તે સમજવો. છાતીમાં અને હાથના કાંડાપર ધબકારા થાયે થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજવો.

પાઠ ૯૫.	પેજવાળાં=કાંજવાળા	સમાર=દુરસ્ત
શ્વાસ=હમ લેવો	તૈલી=તેલવાળા	વીધરીને=પીગળીને;
મૂત્ર=મૂતર	ચરખી=ચામડીની અંદર	ઓગળીને
વાટે=રસ્તે	કરેલો તીકલો પઢાર્ય	દેહસાં=છાતી મહિલી ને
ધટ=ખેટ	સક્ષમ=ઝીણું	હૃદયવડે શ્વાસ લેવાય
કાંડું=ચરીરનો બાંધો	ક્ષાર=ખાર	ને બહાર કઢાય છે તે

જાહીવૃક્ષ કાગળ=ખસો-	ભાગ. એ જઠરની	શૈવ=ગાડી
દિગ્ પેપર	નીચે ડાબીગાળુ પર છે	મલ=મેલ; વિદ્યા
આંતરડું=શુભ્યું વળેલા	કાળજી=છાતીને જમણે	તરવ=સાર
દોરડા જેવો પેટનો	પાસે જે પિત્તાશય છે તે	

સુવાણ—આપણે જોરાકની જરૂર ને વરાળમાં જને કાપલાની જરૂર જા માટે છે તે સમજાવો. વસારો કયે કયે રસને બહાર નીકળે છે ? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું ચાય ? નાના બાળકોને વધારે વાર જા માટે ખાતું પડે છે ? જોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે ? જોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અને તે દરેક શું કામ કરે છે ? જોરાક આવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેનું નામ શું ? મોંમાં મૂકેલા કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેતું જનેતું છે ? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે ? જઠરને ફરતી, નાની નસો કોના જેવી છે ? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે જોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે ? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે ? જઠરની નીચે શું હોય છે ? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે ? મલ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મૂકેલા જોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાનું ક્રોડિગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૬.	કુળે=જોજીવો	વહેવડાવનાર
નિભાવવાને=ટકાવાને;	વિદ્યાળયું=લપેટયું	ધારતી=ખીક; ભય
કાયમ રાખવાને	ધુળરી=કંપારી	છિદ્રાણુ=કાણ્યાવાણુ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ

જામખ=એકઠું થવું છે । શોપણ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જીનના લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાની નથી તે સમજાવો જીનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે તે શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જીનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાકે લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જીનનો મુકાબલો કરો જીનના લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શેા કાયદો ?

પાઠ ૯૭.

સાડી=ઐરાને પહેરવાનું
રેશમી લુગડું
સાલ્સો=ઐરાને પહેરવાનું
નુતરાકે લુગડું
ખાદી=એક જાતનું જાડું
દેશી લુગડું; દોરી
લોહવો=કપાસમાંથી રે
અને કપાસીઆ છુટ્ટા
પાડવા; ચરખામાં
પીંચવો
જીન=કપાસ લોહવાનો
સંચો

લાટ=કપાસ પીંચવાની
ચરખાની ધરી
કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા
પીગણુ=પીંજરાનું
ઓળર
તાંત=જકરાના આંત-
રડાની દોદી
તંગ=સખત
ગોટીશો=પીંજરાનું
લાકડાનું ઓળર
એનો આકાર ડબ્બે-
લ્લ જોવો હોય છે
પણ છેડા જોળાકાર

હોય છે
માખનું=પીંજરા રેનો
ગોટા
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=નુતર કાંતવાનું
સાદું થંવ
સાગ=લુગડાં વધુવાનો
સાચો
ખરહટ=ખરખચકું
લાગ=દાવ; વખત;
પ્રસંગ
પીંજરા=રેને સાફ કર-
નારા

સવાલ—રે શું છે ? રે કયાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ?

કપાસ લોઢવાના છુન મુંબઈ છલાકામાં કયાં કયાં છે ? છુનમાં કેટલી લાટો હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રૂને પાંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંઘા મુંબઈ છલાકામાં કયાં કયાં છે ? સાડી સાંભા, ખાંડ, ધોતીમાં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંઘા શેના બનાવે છે અને તે શાથી આવે છે ? હાથે ચલાવવાના સંઘા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતાં મુંબઈની તકીકત કહો.

પાઠ ૯૮.	તાંતણા વડે ખારેક	વાયવ્ય કોણમાં દેશ
રેશમ=ઢીર	જેતું બનાવેલું ધર	કેકડી=દડી
ભાણું=ફાંદો	ગોડી=ગોળ દડો	શેતુર=એક બાતતું ઝાડ
કોશેટા=રેશમના કીડાએ	છરાન=હિંદુસ્તાનના	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાઈને છવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ કયાંથી આવે છે ? કયા કયા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વજાટ કયા કયા શહેરમાં આવે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું તુલના ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંઘામાં વજાય છે ? સંઘામાં કયાં વજાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાંધનાર બાથ રસોઈ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

પાઠ ૯૯.	રસી=રસના જે ભાગની	માંહેથી તાર નીકળે
કોણુ=શેરડી પોલવાનો	ખાંડ ન બની શકે તે	એવી થટ કરવી
સંઘો; ફોલ	લીલ=સેવાળ [બાગ	આવાત=બહાર આમથી
છરી=પડ; પોપડી	ઉત્તરડી=ઉખેડી; ખોતરી	માલતું આવવું
તરી=ઉપર આવી	આસણી કરવી=ખાંડને	ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર
ધોડા=ખડો	પાણીમાં નાખી ઉકાળી	પડવાળાં

સવાલ—વસાઈ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હા-પુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉલ્ખળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કય કય વસ્તુમાંથી બને છે ?

સુબઈ ઇલાકાની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતના અખાતના અખાતથી કુદરતી એ ભાગ ચાલે છે, અખાતનો અખાત અખાતના નવાળ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. અખાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિયાવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિયાવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાં જ જમીન છે. અખાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણી ખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે અખાત સુધી જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પાર, અગિડા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાઈ) ઢાઢર મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાબરમતી ઇશાન-માંથી નીકળી અખાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનાસ અને સર-સ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે.

કાચ્છ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સલાદિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે, એના ઉપર કાળકા માતાનું દરેર છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. સુજરાતની ઉત્તરમાં આબુ મોટા પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપણા પડે છે, એવા રણના મૂકમાં સાંઢણી પર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

સુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાવકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી પાકે છે, તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંખાના ઝાડ ધણું ઊગે છે. ઘાસ ચારો ધણું સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગર ને જંગલ ધણું છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણું થાય છે, પંચમહાલમાં મકાઈ ધણું પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણું થતાં નથી, એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનગ કહે છે, ત્યાં કપાસ ધણું સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણું સારો થાય છે. માંડવી

તાલુકો, સુરત એજન્સિનાં વાંસદાં, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા સરહીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા મુકી અને સારી મણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેનાં ગામમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ઘણી છે, ઝોરપાડ તાલુકાની જમીન ભરત્ય જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને ઝોરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગમાં ડાંગર થાય છે, અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. મણુદેવી પરમણામાં શેરડી થાય છે, તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઝોરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરત્ય જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ઘણે દેશણે કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે સુખ્ય જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જોને ખાસ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, કપાસનું ૩ અક્ષી થોલેરા બંદરથી વઢાણુ મારફતે સુખ્ય જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે. તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ધણા ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોરીલા વગેરે ડુંગરાની દારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં અવક લોકો જાત્રા કરવા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ધણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, જાજરી ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળેછે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠાપર આવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીખંદર, પોરખંદર (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ ખંદરો છે. એ ખંદરોથી વહાણ મારફતે ધણે માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે ખંદરે જાય છે, કાઠિઆવાડના વવાણીઆ ખંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે, (૧) દક્ષિણ (૨) ઉત્તર. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે. તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, તે હવા બેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ ઉત્તરમાં સાંતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, હમારતી લાકડાં મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર.

સભ્યોદિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણુનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે. કારણકે સભ્યોદિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણુનો દાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાગિએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની દવા બેજવાળી છે. તેથી ઝાડ ઘણાં જોડે છે, કોઈ કોઈ ડેકાણે સામ થાય છે મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાગિએર, મીઠું, ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની તથા મોટી દારો છે, ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ ડુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સાથી હંચામાં હંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી એકે નદી નથી, પણ નાગમતી, રૂમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે, અને ખરી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં જીન, મીઠું, દોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો દળ ઇલાન કોણથી નૈર્ઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્પ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઝોગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીચાડીનું કામ આવે છે. સિંધ

અધરો શબ્દો તથા નેશાક્ષર.

એકવર્ત	શુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિયા	હરકર	ચોત્યો	રાખવાંદ્રબ્ધ
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	અયાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નાહી
હગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસધાતી	હંચુ
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પુણી
આલબર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
હિતમ	હિતરે	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતરાજાન	અવતર્યો	આશ્ચર્ય
પુસ્તકો	શત્રુ	ધારતી	હરમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સભ્યતા	શુદ્ધિત	સુખિયા	કિલ્લો
વર્તતાં	ધર્મશાળા	શ્રમ	મૂર્ખો

ઝાંતમાં વરસાદ બહુજ એછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઈંચ
 ગુથીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે. કારણ કે હાલા
 પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતળાઈ છે. કારણ કે તેમાં ઘરપારકરતું
 મોડું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે.
 દક્ષિણ ભાગ ખારતળો છે ને ત્યાંની હવા રોગિણી છે. માત્ર સિંધુ
 નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં,
 મગ, જવ, રૂ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

શુદ્ધિ	સંજ્ઞાન	જનમબૂધિ	વસિષ્ઠ
નીવડ્યા	સ્વામિભક્ત	છેલ્લી	ઋષિ
શકિત	વિશ્વ	ખ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	શુભ	દિલ્લી	અધર્મ
ઉદ્યોગ	ઉત્તરો	આદરસત્કાર	મેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝખો	વીત્યા	દાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઈ	અપુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
એન્જિન	ચિટ્ટી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાર્થી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાઠ્યું
સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્લેન્ડ	ચારખ્યું
ચોકખો	વનસ્પતિ	કમાન	માર્ગ
સંશ્લેષ	અમતકારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અજ્ઞ	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્યર	સ્વભાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશકય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	બ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડયું
સત્તા	સદ્બુદ્ધિ	શુભાસ્તો	બંધુધર્મ

મૂખં	અમૂલ્ય	મરકરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીભ	સસ્તાં	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઈંગ્લાંડ	વિક્રમાભુત	પ્રાણુભવન
અર્થા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોદલા	પત્ની	ગુરુસો	રૂસ્તમભ
શ્રોતા	હેન્માર્ક	નિર્દોષ	હસ્તાવેજ
જયોજ્ઞં	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેદસ	પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થર્
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધારતી	કલ્પક
સાર્થક	ખ્યાન	જન્મ્યાં	કર્નલ
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પન્ના	સુધર્મો	અંશકાર	શિષ્યો
પોટુંગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
સુકિત	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	અધ્યાકાળ	ઉરકેરાઈ	પિતૃળ
વ્યાગ્રથમં	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
ભળાતકાર	રણસંઆમ	જવલ્લે	તત્કાળ
સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ	વસ્તી
ઈદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	સુન્ની
બ્રહ્મર્ષિ	ઠાકયાં	હુન્નર	બ્રાહ્મણ
રાજર્ષિ	ખખડાબ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
અંદ્ર	ભાગૃતિ	તંદુરસ્તી	વૈશ્ય

નિર્મળ	મૂળતા	સ્વચ્છ	શુદ્ધ
અરૂંધતી	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિજ્ઞ
પ્રદેશ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ક્રાંસ
વિચિત્ર	ધમ	કસ્તી	લેસેપ્સ
મૃગજળ	તસ્લી	કન્યા	ખ્યાલ
દુર્હાત	દુર્ગંધ	પુનર્લગ્ન	વિલમ્બરજોસ
વિચાર્યું	શાવક	ભાકર	ચિત્ર
આંતર્યો	પરધર્મ	વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન
પીસ્થાં	સ્ટેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
ગર્જના	ચિત્રકૂટ	કાન્યકુબ્જ	પત્ર
સુખાર્થી	વિરમય	દર્શન	જીવ
જનમાસ	નિર્જીવ	વસિષ્ઠ	શેતરંજ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રાસદ	જીવિશાળી
પરાક્રમી	પ્રીતિ	પોટુંગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આત્રે	નિષ્ઠા
લોક	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તંભ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
અચ્છેર	અકુગાનિસ્તાન	તીર્થ	માર્થ
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	અચરંભવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાષ	અંદ્રશુભ

લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્ય	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યા
બઢી	બાત્રાળુ	જિહ્વા	ખૌદ
સદગૃહસ્થ	આલુકય	કૌતરાવ્યા	હસ્તિનાપુર
દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રવણો	દેવમત
અધાપિ	વૃત્તાંત	ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ
બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર	ગુપ્ત	ચોડા
ત્રીસ	ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા
પાંત્રીસ	ગુર્જરરટ્ટ	માર્થ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદીન	સપ્ટેંગર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રા
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલ લુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહમદશાહ	અયંબક	અમિ
ખર્જર	હઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ઠ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કૌલહાપુર	દૌલ્લો
કોધ	વાત્રક	મહાગણેશ્વર	પ્રવાહી
યથોવર્મા	ખટુગંજબક્ષ	મંત્રીઓ	પિત્તાગ
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગદા
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હોમાચાર્ય	વાણંત	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપદા

વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષ્યાધિપતિ	કાળ
ગોંધ્યાં	અતર	જગન્નાથ	કુસુમ
વિચિત્ર	તત્ત્વ	સ્ત્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મભીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાહ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિન્ત	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધારતી	સત્ત્વ
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદશક
સાહુ	અધી	કિવનીન	કસ્તર
સ્વાસ	સુસ્ત	ઓકિસજન	પ્રાણવાયુ

ફિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણા હાથ સામે. (દાણેની આકાશ તરફ.) (૨) જમણા હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (દાણેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પમના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખમાની સીધી લીટીમાં (૯) ડાબો હાથ ખમાની સીધી લીટીમાં (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં. (૧૧) બંને હાથ પમના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની દાણેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની દાણેલી મોં સામે લાવી ચક્રર, (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ જાતીને પડખે રાખવી) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પમનાં આંગળાપર ધીરેથી ખેસવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી

આંગણાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી
ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉચો કરી આંગણાના નખ સામે જોવું.
(૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પશુ બે પગ વચ્ચે એક ટુટનું અંતર
રાખવું.) (૨૦) બેડ હાથ હિંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા
ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળાં
પમના અંગુઠાને અડકવાં, (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા
થઈ એક ડગલું પાછળ ખસી જમા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમા-
વવું, (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું
(૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખમા-
ની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું.
(૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખમાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું
સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેડ હાથ મુઠ્ઠા વાળી મોં સામે
ખમાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠ્ઠાએ આકાશ તરફ) (૩૨)
બેડ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠાએ બગલ આગળ લાવવી)
(૩૩) બેડ હાથ ખમાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠાએ
આકાશ તરફ) (૩૪) જંને હાથની મુઠ્ઠાના અંગુઠા ખમે અડકાવવા.
(૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ.
(૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પશુ બે
પગની વચ્ચે એક ટુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ
વાળી ડાબો પગ બોંધથી ચાર આંગળા હિંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯
પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ બોંધથી ચાર
આંગળા હિંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (૪૪) જમણા
ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. ફ્રૂટ બાળપોથીથી સાતમી સુધીના
કન્યા વાચનમાળા નજી ભાગના, વિવેદિ વાચનમાળા સાને પુસ્તકના અર્થની નોંધો તૈયાર છે.

ધોરણવાર પુસ્તકોની યાદી.

— : બાળપોથી માટે : —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૧ દોઢ આના.

“રિકટેશન શિક્ષક” બે આના.

— : પહેલી માટે : —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૨ ૧૫૫ આના.

“રિકટેશન શિક્ષક” બા. ૧. ૨૫ આના.

વિવેદિ વાચનમાળાના “રિકટેશન શિક્ષક”

ચાર આના

— બીજી માટે —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૩. બે આના

“રિકટેશન શિક્ષક” બા. ૨. ૩૫ આના.

સુરત શાંદરના “બુગાળ શિક્ષક” ૩ આના.

— ત્રીજી માટે —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૩. ૨૫ આના.

“રિકટેશન શિક્ષક” બા. ૩ ૩૫ આના.

સુરત જિલ્લાના નકશો પાંચ આના

સુરત જિલ્લાના બુગાળ શિક્ષક ૩૫ આના.

શુજરાતની સામાન્ય બુગાળની

પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩૫ આના.

— ચોથી માટે —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૪ ચાર આના.

“રિકટેશન શિક્ષક” બા. ૪ ચાર આના

મુખર્ષી ઇ. બુ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.

— : પાંચમી માટે : —

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” બા. ૬. ચાર આના.

“રિકટેશન શિક્ષક” બા. ૫. ચાર આના

હિંદુસ્તાનની બુ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રેજીનનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ શાળા માટેની ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦ પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦

પુસ્તક ૨ જાના ૦-૫-૦ પુસ્તક ૬ ટૂંના ૦-૬-૦

પુસ્તક ૩ જાના ૦-૬-૦ પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦

પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ બે આના. છટ્ટીના અર્થ ૦-૬-૦

પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬ સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦

બીજીના અર્થ ૦-૪-૦ કન્યા ૧ લીના અર્થ ૦-૪-૦

ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦ કન્યા ૨ જીના અર્થ ૦-૫-૦

પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦ કન્યા ૩ જીના અર્થ ૦-૭-૦

૭-૧ શાળાઓમાં ટેકસ્ટ બુક્સ, ઇનામ,

પાયથેરી માટે મળુર થએલા

“સુખગણિત શિક્ષક”

બાળવર્ગનો ૦-૧-૬ ત્રીજા ધો. નો ૦-૨-૬

પહેલા ધો. નો ૦-૧-૬ ચોથા ધો. નો ૦-૪-૦

બીજા ધો. નો ૦-૨-૦ પાંચમા ધો. નો ૦-૪-૦

૬૨૬ ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” તૈયાર છે.

સુખઈ ઇલાકાની બુચોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૫૫ આના.

હિંદુસ્તાનની સામાન્ય બુચોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“સુખગણિત શિક્ષક” વચ્ચેના કર્તા, શાહપાર-મુરત.

